

Røykeloven og gjester ved brune serveringssteder

Konsekvenser, tilpasninger og vurderinger

Karen-Sofie Pettersen

Røykeloven og gjester ved brune serveringssteder

Konsekvenser, tilpasninger og vurderinger

KAREN-SOFIE PETTERSEN

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring
NOVA Rapport 1/2005

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Utdannings- og forskningsdepartementet (UFD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferdssamfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2005
NOVA – Norwegian Social Research

ISBN 82-7894-201-3
ISSN 0808-5013

Forside: © Harri Tahvanainen / Gorilla / Samfoto
Desktop: Torhild Sager
Trykk: Allkopi/GCS

Henvendelser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 12 01
Nettadresse: <http://www.nova.no>

Forord

Fra 1. juni 2004 trådte en lovendring i Tobakkskadelovens § 6 i kraft. Endringen omhandlet passiv røyking, og innebar at alle landets serveringssteder skulle være røykfrie. Lovendringen blir omtalt som røykeloven. Denne rapporten bygger på et prosjekt som drøfter hvordan gjester ved «brune» serveringssteder har forholdt seg til røykeloven, og konsekvenser røykeloven har hatt for dem.

Prosjektet er finansiert av Norges forskningsråd, programmet Helse og samfunn (fire månedersverk). Arbeidet er utført ved NOVA.

Takk til Jon Ivar Elstad, NOVA, som utformet søknaden, og som også har vært prosjektleder og gitt nyttige kommentarer underveis. Takk til gjester ved brune serveringssteder som tok seg tid til å la seg intervju om sine synspunkter og erfaringer med røykeloven. Takk til kollegaer, venner og alle andre som har hjulpet meg med å velge brune serveringssteder. Takk til Olve Krange, Mia Vabø, Nicole Hennem og Marie Louise Seeberg ved NOVA for gode innspill og synspunkter.

Oslo, februar 2005

Karen-Sofie Pettersen

Innhold

Sammendrag	7
1 Hva skjedde med gjester på brune serveringssteder etter den nye røykeloven? 9	
Brune serveringssteder	11
2 Utvalg og metode	13
Utvalg serveringssteder	13
Informanter.....	15
Å være forsker og ta kontakt om røykeloven	16
Kvalitative intervjuer	18
Generalisering	20
Oppsummering	21
3 Før røykeloven trår i kraft: Forventninger og meninger	22
Irritasjon over loven	22
Ulike tilpasninger til loven.....	24
Røykeloven og politikere	25
Konsekvenser av loven	26
Konklusjon/Oppsummering	27
4 Tilpasning til loven: Gjestenes besøk på brune serveringssteder	29
Endret uteliv	29
Verst for eldre gjester?	30
Informantenes besøk på serveringssteder.....	31
Røykeloven og kosen.....	32
Røyking utenfor serveringsstedet	33
Å røyke ute.....	36
Andre møtesteder	37
Hvor ble det av ikke-røykerne?	37
Oppsummering	39
5 Tilpasning til loven: Gjestene og røykingen	41
Røykeloven og gjestenes tobakksforbruk	41
Røykeloven som motivasjon for å slutte	44
Ut for å røyke	46
Gjestenes lojalitet overfor serveringsstedet	50
Røyking og drikke	51
Oppsummering	53
6 Vurdering av røykeloven og enkelte politikere	55
Det er jo nå det begynner	55
Muligheter for å protestere	56
Andre aksjonsformer?	58
Røykeloven og politikere	58
Oppsummering	60
7 Avslutning	62
Summary	65
Litteraturliste	67

Sammendrag

Rapporten viser hvordan gjester ved brune serveringssteder forholder seg til røykeloven, og konsekvenser røykeloven har hatt for dem. I debatten om loven ble det pekt på de uheldige konsekvensene som loven har for gjester på brune serveringssteder. Rapporten er bygd opp som en før- og etter studie. I mai 2004 ble et utvalg gjester ved ulike brune serveringssteder i Oslo kontaktet. Disse ble så intervjuet høsten 2004 for å snakke om røykeloven. Intervjuene ble foretatt i perioden september-november. Til sammen ble 30 gjester intervjuet. Tema for intervjuene var tilpasning til røykeloven og ulike konsekvenser som røykeloven har hatt for dem.

Både på våren og på høsten uttrykte gjestene stor irritasjon over røykeloven. De mente at den var uttrykk for en utidig politikk som grep for langt inn i folks privatliv. Ifølge gjestene hadde loven forandret utelivet. De opplevde at det var færre gjester på serveringssteder, og at det var mindre hyggelig å ta seg en tur på byen. Halvparten av gjestene gikk sjeldnere ut på brune serveringssteder, mens den andre halvparten gikk like ofte ut som før loven trådte i kraft. Noen av gjestene vurderte å skifte stamsted til vinteren som en følge av loven.

Ingen av gjestene hadde sluttet å røyke på grunn av røykeloven. Et mindretall vurderte røykekutt. Røykeloven har gitt flertallet av gjestene nye grunner til å fortsette å røyke. Røyking ble en måte å vise motstand på mot det de betraktet som et utidig helsetiltak. Til tross for den sterke irritasjonen over loven, overholdt gjestene røykeforbudet. De gikk ut av serveringsstedet når de skulle røyke. Gjestene hadde forståelse for at loven kunne bli brutt uoverlagt. På den andre siden mente de at det var utillatelig å bevisst røyke inne i lokalet som en protest mot loven. Lojaliteten til serveringsstedet gjorde at det store flertallet av gjestene gikk ut for å røyke. For gjestene var røyken viktig for kosen som de forbandt med besøk på brune serveringssteder. Røykeloven grep inn i gjestenes mulighet til å kose seg.

1 Hva skjedde med gjester på brune serveringssteder etter den nye røykeloven?

Fra 1. juni 2004 trådte en lovendring i Tobakkskadelovens § 6 i kraft. Endringen omhandlet passiv røyking, og innebar at alle landets serveringssteder skulle være røykfrie. Hovedbegrunnelsen bak lovendringen var et bedre arbeidsmiljø for ansatte i serveringsbransjen.

Forut for lovendringen var det en debatt om behovet for et slikt allment røykeforbud på serveringssteder. I debatten ble lovendringen omtalt som «røykeloven» (eller «den nye røykeloven»). Dette er den betegnelsen som blir brukt i denne rapporten. Betegnelsen «røykeloven» viser altså til innføringen av endringen av Tobakkskadelovens § 6.

Debatten aktualiserer spørsmålet om hvordan en slik regulering av røykeaktiviteten fungerer. Tilhengerne av loven framhevet de generelle helseproblemene røyking medfører, arbeidsmiljøet for de ansatte ved serveringsstedene, særskilt ubehag for gjester med luftveislidelser og lignende og hvordan serveringssteder er rekrutteringsarenaer for ungdom som starter å røyke. På den andre siden ble det særlig fokusert på de grupper der en måtte regne med at røyking var en vane som var vanskelig å endre. I mange sosiale grupper er røyking en utbredt sosial praksis. Det ble hevdet at røykeloven ville føre til en uheldig innsnevring av den personlige valgfriheten for disse gruppene. Noen mente at loven ville bli en «klasselov», som ville ramme den delen av befolkningen som har dårlig økonomi og lite sosiale og kulturelle ressurser. Aslak Nore i Klassekampen mente at røykeloven var et eksempel på hvordan moderne lovgivning gir klassemessige utslag. På de brune kafeene sitter

... de som ikke klarer å slutte. Der sitter de som vil få sin livskvalitet alvorlig redusert av en lov som forbyr dem å røyke på offentlig sted. Der sitter de, vel vitende om at dette mest sannsynlig vil tvinge dem ut, ikke av direkte tvang selvfølgelig, vil jage dem hjem, inn i leiligheten, til den falske skinnsofaen og det lave glassbordet, der de (ennå) kan trekke et dypt magadrag, uavhengig av Dagfinn Høybråtens helsepolitikk, unnskyld; klasselov. (Klassekampen, 4, mars 2004)

Motstanderne av loven koblet ofte klassetilhørighet og forestillinger om hvordan livene leves i blant mennesker som en mente tilhørte de laveste samfunnslag. Det ble antatt at flertallet av gjester ved brune var arbeidsløse, enslige, uføretrygdede og alderspensjonister. Videre ble det antatt at denne gruppen hadde et stort behov for det sosiale samværet som tilbys på serveringssteder. Røyken var en av de få gledene denne gruppen har råd til. Noen gikk så langt som å fremstille loven som en «sosial katastrofe» for gjester ved brune serveringssteder (*Dagsavisen* 29. mars 2004). Det ble hevdet at de ville få psykiske lidelser som en følge av røykeloven, fordi loven ville frata dem en del av det som gir mening og glede i hverdagen.

En av dem som har engasjert seg sterkt mot røykeloven, er forsker Erik Nord ved Nasjonalt folkehelseinstitutt. På bakgrunn av flere besøk på ti av Oslos brune serveringssteder skrev han et innlegg i *Dagsavisen* om røykeloven og brune serveringssteder¹. I følge Nord har brune serveringssteder en viktig funksjon for gjestene og konsekvensene ville bli svært alvorlig:

Det går i pils og røyk, av og til kaffe, av og til en avis. Mange sitter lenge. Det er forskjell på det å sitte på kafé blant folk, og det å sitte hjemme alene. For mange er det forskjellen mellom hvile og uro, mellom å føle seg OK og å være deprimert. For noen kan det være forskjellen mellom det å orke og å leve og det å ikke gjøre det. (...) Mange vil trolig bli sittende hjemme og stirre i veggen eller stå på gata og fryse. En del vil gå på besøk hos hverandre og drikke og røyke i stedet, kanskje med mer fyll og husbråk som resultat – stikk i strid med Sosial- og helsedirektoratets erklærte alkoholpolitiske mål om kontroll med overskjenking (*Dagsavisen* 21. mars 2004).

Nord mente at røykeloven kan føre til at flere blir ensomme og utvikler depresjoner. Dette var en av grunnene til at motstandere av loven foreslo unntak fra loven for enkelte «brune» serveringssteder. I loven som trådte i kraft 1. juni var det ingen kategorier av serveringssteder som fikk unntak fra loven.

I denne rapporten vil fokuset være på konsekvenser røykeloven har hatt for gjestene ved «brune serveringssteder», altså den gruppen som mange mente at røykeloven ville ha flest negative følger for. Sitter de mer hjemme som en følge av loven, hvilke endringer har loven ført for gjestenes livskvalitet, har deres sosiale mønster endret seg? Rapporten viser hvordan gjester ved brune serveringssteder har forholdt seg til røykeloven, og konsekvenser røykeloven har hatt for dem.

¹ Nord ønsket å følge opp undersøkelsen etter at røykeloven ble innført. Han gikk imidlertid ikke videre på grunn tvil om at røykeloven ville bli respektert overalt og fordi han valgt å arbeide med de juridiske sidene ved loven (Nord 2004:75).

Brune serveringssteder

Det er ingen entydig definisjon av hva betegnelsen «brun kafé» er. Hva er det som gjør et serveringssted brunt? Jeg skrev en e-post til Norsk Språkråd hvor jeg spurte om opprinnelsen til betegnelsen «brun kafé», hva som ligger i betegnelsen og om det fins en historie til betegnelsen. Etter noen dager fikk jeg svar av Jan Tilsevoll ved Språkrådet:

Så vidt jeg forstår, er forklaringen ganske enkelt at brunt lenge var en dominerende farge i interiørstilen på serveringssteder, med brune skinnmøbler, brunlakkerte bord o.a. Da en begynte med en mer fargerik og/eller en lysere stil, kunne en kalle de mer tradisjonelle kafeene for «brune». Det virker mest sannsynlig at betegnelsen har oppstått i norsk språkmiljø.

I debatten om røykeloven og brune serveringssteder, hadde jeg inntrykk av at begrepet brune kafeer favnet bredere enn interiørstilen ved et serveringssted. Mer enn språkrådets redegjørelse, syns jeg at følgende utdrag fra Aftenposten gir en mer treffende beskrivelse av hva som ligger i betegnelsen «brun kafé»:

Før lå det flust av dem rundt i byen. De ble kalt brune kafeer, og var hjørnестenen i nabolaget. Rendezvous og Sinsenkroa. Gamle Grüner, Olympen, Schrøder, Dovrehallen og Sagene Lunsjbar for å nevne noen. Gamlebyen Gjestegiveri, der noen trakk frem trekkspillet og tok en trall, er blitt Oslo Spiseforretning. Gamle Grüner har måttet vike for ymse spisesteder med mat fra alle verdenshjørner. Sagene Lunsjbar, som har vært i drift i over hundre år, er blitt et tomt skall. Det bygges på Sagene, og vi får se om det er mulig å få påsmurte rundstykker og karbonade-smørbrød når bygningsarbeiderne har pakket ned verktøyet. For er det liv laga for disse «fortidsminnene»? De stedene der du får kjøttkaker i brun saus, patentsmørbrød, kaffe – og kanskje en halvliter: Og der alle kjenner alle. (*Aftenposten* 4. oktober 2004)

I tillegg til interiørstilen, er brune serveringssteder kjennetegnet ved at de har vært et etablert møtepunkt i lokalmiljøet over lengre tid. Menneskene som går der kjenner hverandre mer eller mindre. Serveringsstedene blir ofte omtalt som «stamsted». Gjestene er regelmessig ved stedet og har en viss oversikt over andre gjester. Tilsvarende har ansatte en viss oversikt over gjestene. Maten som serveres blir gjerne omtalt som «typisk» norsk, eller «tradisjonell husmannskost»; gjerne kjøttkaker med brun saus og poteter, smørbrød med karbonade eller speilegg og rundstykker. Maten som serveres på brune serveringssteder er i tråd med nordmenns *oppfatninger omkring en*

ordentlig middag som nært knyttet til den tradisjonelle tallerkenmodellen med kjøtt eller fisk, kokte poteter og grønnsaker. Den norske middagen bør helst ha et hjemmelaget preg (Bugge og Døving 2000:118).

En tredje innfallsvinkel er å se hvordan brune serveringssteder blir beskrevet av næringen selv. Et brunt serveringssted blir på en hjemmeside til en restaurantguide i Oslo omtalt på denne måten:

Stoler og bord i solide, røffe materialer, p4 fra høyttalerne, og mat som til forveksling ligner det man får på et kjøkken av den gamle gode sorten. (...) Kroer og brune kafeer er møtesteder i større grad enn nytsteder – joda, man kan nyte hverandres selskap og ja vel, mat og drikke også. Det enkle, skikkelige og folkelige er kroens styrke. Og hva man får på slike steder er nesten uten unntak liketil og forutsigelig (<http://www.spisekartet.no/restauranter/id/1345.lasso>)

En fjerde måte å forstå hva et brunt serveringssted er, er å reflektere over hva det ikke er. Under feltarbeidet gikk jeg ofte inn på «ikke-brune» serveringssteder for å gjøre notater etter å ha gjort intervju. Disse stedene sto som kontrast til de brune stedene. Følgende eksempel illustrerer dette: En regnværsgrå tidlig formiddag i mai gikk jeg inn på en pub som lå i utkanten av sentrum. Bak den tette røyken kunne jeg skimte brune mørke trevegger og solide møbler. Det var høy stemning med latter og folk gikk frem og tilbake og snakket med hverandre. En middelaldrende kvinne sto i baren, røykte, tappet øl og pratet med gjestene. Jeg gikk bort til et bord og tok kontakt med tre menn som drakk øl og røykte. De ville gjerne snakke med meg. Etter en time hadde de drukket mer øl, blitt mer pratsomme og de hadde spandert både kaffe og farris på meg. De fortalte ivrig om sine synspunkter på røykeloven, kommenterte hverandre, lo og snakket høyt. Samtalen ble etter hvert avsluttet og jeg var ør i hodet etter å ha sittet og konsentrert meg om det som ble sagt. Jeg følte behov for å sette meg på et stillere sted hvor jeg kunne skrive notater og reflektere over møtet. Jeg gikk inn på en kaffebar litt lengre opp i gata. Inne i kaffebaren var det kremhvite vegger og på alle lysebrune respatexbordene sto det en liten vase med en rød blomst (gerbera) oppi. Ved baren sto en ung kvinne. Jeg hadde ti ulike kaffedrikker å velge mellom, samt muligheter til å kjøpe sjokoladecake («brownies») eller kjeks («cookies»). De av gjestene som satt sammen snakket stille med hverandre. Gjestene tok ikke kontakt med andre i lokalet. Jeg fikk inntrykk av at de ikke kjente hverandre. Kontrasten til puben jeg hadde vært på var stor. Stedet hadde ingen av de kjennetegnene som lå i betegnelsen «brunt» serveringssted.

2 Utvalg og metode

Prosjektet er organisert som en før-og-etter-studie. De to siste ukene i mai 2004, ca. 14 dager før røykeloven trådte i kraft, gikk jeg på forskjellige serveringssteder i Oslo som kan karakteriseres som brune. Der tok jeg kontakt med gjester som var villig til å bli intervjuet noen måneder senere, ved personlig kontakt eller telefon. I september og oktober tok jeg kontakt og intervjuet disse. Intervjuet var fokusert på deres tilpasning til røykeloven, om de røykte mindre, om de satt mer hjemme, hvordan de vurderte sin livskvalitet etter røykeloven, etc. I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for utvalget av brune serveringssteder jeg besøkte og gjestene som jeg intervjuet. Jeg vil også diskutere noen sider ved metoden som jeg har anvendt for å undersøke hvordan gjester ved brune serveringssteder tilpasser seg røykeloven.

Utvalg serveringssteder

I prosjektet tok jeg utgangspunkt i særtrekkene som jeg skisserte i det forrige kapitlet når jeg valgte «brune» serveringssteder. Venner, kollegaer og bekjente hadde tips om slike steder, og ut fra det de fortalte bestemte jeg meg for om jeg ville besøke stedene eller ikke. I tillegg til puber som serverte alkohol, har jeg også besøkt kafeer uten alkoholserving. Jeg har også besøkt serveringssteder som har vært etablert i ulike bydelssenter. Kort sagt; ikke alle serveringsstedene jeg har gått på har servert alkohol, ikke alle har servert mat og noen har vært knyttet til kjøpesentre/bydelssentre.

Jeg ønsket å unngå de mest «kjente» brune serveringsstedene, det vil si de serveringssteder som er blitt trukket fram i offentlighetens diskusjon om virkningene av røykeloven. Fire av stedene jeg gikk på, var trukket fram som brune i media. På et slikt sted møtte jeg to kvinner som avslo å snakke med meg fordi de nettopp hadde snakket med en journalist. *Er du også en som også skal spørre om den? Vi snakket nettopp med en journalist fra Nettavisen, og nå er vi litt lei av å snakke om røykeloven*, svarte de litt lattermildt da jeg tok kontakt med dem. På et annet av de mer kjente stedene tok jeg kontakt med en mann som sto og røykte ved et bord like ved baren. Han fortalte at han jobbet for en tobakksfabrikant og reiste rundt på serveringssteder og promoterte ulike snusprodukter. *Jeg har lyst til å snakke med deg, men nå er jeg på jobb, og som ansatt i [...] kan jeg ikke uttale meg om*

loven, sa han da jeg tok kontakt med han og fortalte om mitt ærend. Disse to episodene skjedde bare noen dager før røykeloven trådte i kraft. Jeg syns de gir et noe komisk bilde av den opphetete stemningen, hvor altså representanter for media, tobakksprodusenter og meg som forsker, praktisk talt gikk oppå hverandre for å få røykeres oppmerksomhet².

Til sammen gikk jeg på sytten ulike brune serveringssteder. Fire av stedene var altså «kjente», i betydning av at de ofte ble referert til i debatten om brune puber og røykeloven. Serveringsstedets rolle i nærmiljøet, deres funksjon som stamsted, ble et viktig kriterium for hvilke steder jeg valgte å gå på. Tre av de sytten serveringsstedene lå i sentrum av Oslo. Seks av serveringsstedene lå i utkanten, det vil si i gangavstand fra sentrum. I tillegg til brune serveringssteder som var sentrumsnære, reiste jeg til serveringssteder knyttet til bydeler som lå et godt stykke utenfor sentrum. Til sammen besøkte jeg seks serveringssteder som lå så langt fra sentrum at jeg var avhengig av offentlige transportmidler/bil for å komme dit.

Fire av de sytten serveringsstedene befant seg inne i et kjøpesenter (såkalte bydelssenter), mens to var tilknyttet slike sentre.

Åtte av de sytten stedene hadde matservering. Noen var tradisjonelle konditorier med kaker og brødvarer. Konditoriene hadde røykerom, et lite atskilt rom med glassvegger og dør. Det satt ofte flere gjester i røykerommene enn i den røykfrie delen av lokalet. På steder hvor det ble servert varm mat, gikk det fram av menyen at det var «tradisjonell» mat. To av spisestedene skiltet med at de var kinesiske, men også her var menyen tradisjonell norsk (for eksempel «kokt laks med hollandaise og eksotiske grønnsaker»). På to steder var det spiseplikt, det vil si at en måtte kjøpe mat for å kunne oppholde seg ved serveringsstedet. Da jeg intervjuet en mann på et av stedene, ble jeg fortalt av betjeningen at de *ikke ønsket gjester som bare drikker kaffe. Så lenge gjestene kjøpte øl, så er det egentlig ikke spiseplikt*. Spiseplikten ble altså opphevet ved kjøp av øl, det ble en slags (uformell) drikkeplikt.

Det var altså en viss variasjon mellom serveringsstedene som jeg besøkte de to siste ukene før røykeloven trådte i kraft i 2004. Til tross for at stedene på mange vis var forskjellige med hensyn til matservering og lokalisering i nærmiljøet, så velger jeg å kalle dem for «brune» serveringssteder. En viktig grunn er forankringen stedene har i lokalmiljøet. Fellesnevneren

² I tillegg til meg som forsker knyttet til NOVA, gjorde forskere knyttet til Statens arbeidsmiljøinstitutt (STAMI) undersøkelse blant ansatte på serveringssteder. Målet var å kartlegge nivået av luftforurensing på serveringsstedet og undersøke biologiske markører for nikotinesponering i urinen før og etter introduksjonen av forbudet.

for serveringsstedene jeg besøkte var at de hadde funksjon som møtepunkt/stamsted for mennesker som gikk der.

Informanter

På de sytten serveringsstedene jeg besøkte tok jeg kontakt med 50 gjester. Seks av gjestene sa bestemt nei til å delta på et slikt prosjekt. De ønsket ikke å snakke med meg. Jeg ser avslaget i lys av hvordan jeg presenterte meg selv og prosjektet (jf. diskusjonen under). Jeg snakket med til sammen 44 gjester, 15 kvinner og 29 menn. Tallene gir en pekepinn på kjønnsfordelingen blant gjester ved slike steder (Nord 2003). Fire av gjestene var fra Danmark. De andre gjestene var «etnisk norske». Jeg fikk navn og telefonnummer til 23 gjester (19 menn og fire kvinner). De synes det var greit at jeg kontaktet dem på telefonen noen måneder senere. På fire av stedene ønsket ikke gjestene å oppgi navn og telefonnummer. De ønsket ikke å bli ringt opp, men ville likevel møte meg noen måneder senere. Jeg ble bedt om å stikke innom stedet på høsten, de mente de ville sitte der uansett. *Vi pleier alltid å sitte her på denne tiden på dagen, bare kom innom for vi sitter her nok*, var svaret jeg fikk da jeg spurte hvordan vi skulle møtes til høsten. Det var særlig eldre kvinner som ikke ønsket å oppgi navn og telefonnummer. *Nei, jeg er en gammel dame, jeg vil ikke bli oppringt, jeg synes jeg er for gammel for sånn der telefongreie*, sa en kvinne.

På høsten intervjuet jeg til sammen 30 personer som jeg var kommet i kontakt med de to ukene før røykeloven trådte i kraft. Det viste seg at det var vanskeligst å komme i kontakt med kvinnene. Kun fire gjester som jeg intervjuet på høsten var kvinner. Fjorten informanter ble intervjuet hver for seg, resten ble intervjuet i grupper. Tre intervju skjedde per telefon.

De fleste av gjestene var rundt førti år og oppover. Jeg spurte ikke om alderen til dem jeg snakket med, men de fleste betegnet seg selv som «godt voksne». Elleve av gjestene jeg snakket med var i jobb, syv av gjestene var alderspensjonister. Det var heller uklart hvorvidt resten av gjestene var yrkesaktive, men jeg fikk inntrykk av at de jobbet skiftarbeid eller at de i perioder ikke hadde jobb. En av gjestene sa *om vi jobber eller ikke, det er ikke så viktig for oss som går her. Jeg jobber for eksempel ikke, men det er noen som går her som jobber skift. Det er jo noen som faller av vet du, når det gjelder jobb og sånt*.

Jeg synes det var enklere å ta kontakt med flere gjester som var samlet rundt et bord enn å ta kontakt med gjester som satt alene. Det innebærer at jeg ikke snakket like mye med hver enkelt av gjestene jeg var i kontakt med.

I alle gruppene av gjestene var det noen som førte ordet og snakket mer enn andre. Ofte førte temaet, røykeloven, til diskusjon rundt bordet. I gruppene, som kunne varierer fra to til seks-sju personer, var det også ofte ikke-røykere. De var også engasjert i forhold til spørsmålet om konsekvensene av røykeloven. Noen ganger engasjerte gjester som satt rundt nabobordene seg i diskusjonen.

Bortsett fra at de fleste var «godt voksne», var det et bredt spekter av informanter som ble rekruttert på de brune serveringsstedene. For meg framsto de som mye mer mangfoldige enn det til tider ensidige bildet som jeg syns har blitt tegnet av dem i diskusjonen om røykeloven. Jeg vil komme tilbake til det i analysen.

Å være forsker og ta kontakt om røykeloven

I og med at betjeningen ved brune serveringssteder har en viss oversikt over gjestene, ønsket jeg at de skulle vite om mitt ærend på stedet. For dem var jeg en fremmed, og det å gå ved bordene og snakke med gjestene kunne fort bli oppfattet som mistenkelig. Når jeg kom til serveringsstedet snakket jeg med betjeningen, bestilte en kopp kaffe eller et glass mineralvann, fortalte hvem jeg var og hvor jeg jobbet, og spurte om det var greit at jeg tok kontakt med gjestene for å snakke med dem om røykeloven. Alle ga adgang til å snakke med gjestene, og noen pekte ut gjester som tilnærmet daglig besøkte stedet. *Ja, den gjengen som sitter ved vindusbordet der, de vil sikkert snakke for de er veldig sure for tiden på grunn av denne loven*, sa en kvinne som serverte på en kafeteria i et bydelssenter. Gjennom kontakten med betjeningen fikk jeg også vite litt om ansattes syn på loven. Flere uttrykte irritasjon, og mente at den ville sette arbeidsplassen deres i fare. En kvinnelig servitør utbrøt oppbrakt; *hva skal skje med de brune, vi er redde for arbeidsplassene våre!*

På forhånd tenkte jeg at det ville være en enkel oppgave å komme i kontakt med informanter. Røykeloven var et aktuelt tema i den offentlige debatten, og mange hadde meninger om den. Likevel var jeg både spent og følte litt ubehag med å ta kontakt med mennesker som jeg ikke kjente. Jeg tenkte nøye på hvordan jeg skulle presentere meg og fant ut at jeg ville si at *jeg er forsker som ønsker å vite hvordan den nye røykeloven fungerer*. Denne introduksjonen fungerte dårlig. Flere av gjestene på de serveringsstedene ble skeptiske da de hørte ærendet. Eller rettere sagt; for dem var det uklart hva ærendet mitt var og hvem jeg var. De fleste kikket litt mistenksomt på meg, og noen feide meg bort. *Nei, la meg være her i fred*, sa de da

jeg spurte om de ville være med på en undersøkelse om røykeloven. Andre lurte på hvor jeg kom fra, og noen tok det for gitt at jeg jobbet for «myndighetene». *Forsker? Hva faen forsker du på dette for? Det er jo enkelt; Neste gang du snakker med han der Høybråten så kan du hilse han fra oss at vi syns den der loven er den dummeste vi har vært borti.*

Den første dagen var jeg på fem serveringssteder, og hadde kommet i kontakt med tre informanter som ville at jeg kunne ringe til dem. En av dem ga meg visittkortet sitt, den andre satt og leste i en tykk bok. Seks av dem jeg kontaktet avviste meg både kontant og kraftig. I mine feltnotater noterte jeg følgende:

Kanskje ikke den lureste dagen å begynne dette «minifeltarbeidet» på. Folk ser ut til å ha brukt opp godviljen sin i går (17. mai). Jeg er i tvil om de jeg har fått tak i er målgruppa for denne undersøkelsen (den ene ga meg sitt visittkort, den andre leste i ei tykk bok). De jeg ville snakke med, var svært avvissende. Alt i alt føler jeg ikke at denne dagen har vært så vellykket. Jeg tror det har å gjøre med måten jeg går fram på. Folk er stort sett reservert og setter kroken på døren når jeg spør om å få lov til å ringe dem i høst. Jeg tror jeg må velge en annen taktikk. Sette meg ned, prate med folk, ta meg tid, lytte. Ikke stå og presenter prosjektet. Ikke lat som du vet alt. Ikke stress.

Feltnotatene sier noe om mine forestillinger om gjestene ved brune serveringssteder. Visittkort og tjukke bøker passet ikke inn i disse forestillingene.

Jeg hadde kort tid til å etablere kontakt med gjester på brune serveringssteder før røykeloven trådte i kraft, og ble frustrert over motviljen jeg møtte den første dagen. Jeg ønsket ikke å gå rundt i to uker og bli så avvist. Jeg ønsket heller ikke å bli gjort ansvarlig for loven. Jeg hadde inntrykk av at uviljen mot meg handlet om at jeg presenterte meg som «forsker». Måten motstanden mot meg som forsker kom til uttrykk på, hadde likhet med hvordan motstanden mot røykeloven ble uttrykt. Det er grunn til å tro at flertallet av gjestene som jeg møtte på de brune serveringsstedene ikke var fortrolig med hva forskning innebærer. Jeg ble fort ble sett på som representant for de samme myndighetene som innførte røykeloven. Gjestene så på meg som en representant for autoritativ kunnskap og med nære bånd til myndigheten som innførte loven.

Jeg gikk bort fra å presentere meg som forsker med interesse for hvordan røykeloven fungerte. Jeg sa heller at jeg skrev om røykeloven, at vi vet lite om hva røykerne mener og hvordan loven vil virke på dem. Og jeg spurte særlig om deres hjelp til å skrive om dette. Justeringen av presentasjonen fungerte

bedre. Jeg ble vanligvis bedt om å slå meg ned ved bordet, og vi pratet sammen en stund. Noen dager etter at jeg begynte feltarbeidet var jeg på et serveringssted ved et bydelssenter. Der fikk jeg prøve min nye måte å presentere meg overfor fire eldre kvinner rundt et bord. Jeg skrev følgende notater på bakgrunn av møtet:

Jeg brukte min «nye taktikk», det vil si at jeg spurte at det var greit om jeg forstyrret litt, fortalte hva jeg het, at jeg skriver om røykeloven og er interessert i hva folk synes om den, og om de kan hjelpe meg med dette. «Joda, bare sett deg ned du, så kan vi prate litt», sa de. De kommer til serveringsstedet hver dag sånn ca. kl 11-12 med «servicelinjen». Vi snakket mye om røykingen og betydningen som stedet hadde for dem. De diskuterte temaet seg i mellom. Jeg takket for at de tok seg tid til å snakke med meg, og de svarte at de synes det hadde vært koselig. De synes det var unødvendig å si hva de het og ville ikke at jeg skal ringe til høsten. De kommer til å sitte der når jeg kommer til høsten, og da vil de snakke med meg.

I den nye måten å presentere meg på holdt jeg ikke tilbake min rolle som forsker, men den ble ikke en del av presentasjonen. Min forskerrolle ble først og fremst utformet i samtalen med informantene (Solberg 1996, Pettersen 2004). Muligheten til å forske var avhengig av at forskerrollen ikke var strengt definert, men at det var åpninger for å forhandle om hva som kunne komme ut av denne rollen. Solberg viser, at de utforskede «prøver å innordne nykommeren i en rolle de er kjent med fra før. Godtar ikke forskeren det, kan det både være ubehagelig å være til stede og vanskelig å få kunnskap» (Solberg 1996:130). Det at jeg ble spurt om jeg røykte, og hvordan jeg stilte meg til røykeloven, ser jeg på som måter å gjøre seg kjent med meg på, og å plassere meg i en rolle som de er kjent med. Tilsvarende kan en og tolke at flere av gjestene under samtalen tente seg en røyk og spurte om det var greit for meg. Under feltarbeidet var jeg så oppmerksom på intervjuet og relasjonen til informantene at jeg ikke lot meg merke av deres røyking. Enten vi satt inne eller ute (på høsten) synes jeg ikke det var ubehagelig at informantene tente seg en røyk under samtalen. Tvert om, jeg tolket det heller som et uttrykk for at de ikke så på meg som «en av de derre», det vil si en representant for myndighetene som sto bak loven.

Kvalitative intervjuer

I følge Kvale (1997) har kvalitative forskningsintervjuet som formål å *innhente beskrivelser av den intervjuedes livsverden, med henblikk på*

fortolkning av de beskrevne fenomener (Kvale 1997). En slik samtale går dypere enn spontaniteten som ligger i hverdagslige samtaler, og er preget av en varsom spørre-og-lytte-tilnærming som har til hensikt å frembringe grundig utprøvet kunnskap (ibid.). Forskningsmaterialet som denne undersøkelsen bygger på kan ses på som et resultat av samproduksjon mellom intervjuer og intervjuede. Kvalitative intervju er en relasjonell praksis, det vil si en *social prosess där forskarens förmåga att skapa en relation till den intervjuade är avgjörande för om målet med intervjun kommer uppnås eller inte* (Hydén 2000:153). Jeg la vekt på å skape en intervjusituasjon som opplevdes som positiv for dem jeg snakket med. Jeg ønsket at informantene skulle oppleve mine spørsmål som relevante og at spørsmålene skulle invitere til å fortelle om egne erfaringer og synspunkter. Spørsmålene ble formulert som åpne spørsmål, det vil si at de skulle invitere til å reflektere over ulike sider ved røykeloven og hvordan den virket inn på informantenes liv. På samme tid var det viktig å ikke gjøre spørsmålene så åpne at samtalen gled ut til å handle om andre forhold enn røykeloven. Det var særlig når jeg intervjuet gjester som var lettere beruset at intervjuet kunne skli ut.

Bortsett fra telefonintervjuene, ble intervjuene gjort på serveringssteder og stort sett på serveringsstedene som jeg hadde møtt innformatene noen måneder tidligere. Jeg hadde på forhånd laget en intervjuguide. Intervjuguiden ga en grov skisse over ulike emner knyttet til røykeloven som jeg ønsket å ta opp under intervjuet. Under de fleste intervjuene skrev jeg ned notater. Både på grunn av støy ved serveringsstedene (høy musikk, og andre gjester) og fordi jeg antok at de fleste av informantene ville oppleve det som ubehagelig, brukte jeg ikke båndopptaker. Under intervjuet noterte jeg stikkord, etter at det var avsluttet skrev jeg mer utfyllende notater. I tillegg til det som informantene fortalte meg, noterte jeg hvordan jeg opplevde rammene for intervjuet: Det kunne dreie seg om antall gjester på serveringsstedet, om de hadde bord, stoler (med/uten pledd), varmelamper ute og det generelle inntrykket av stedet.

Selv om det «egentlige» intervjuet skjedde på høsten, ga prosessen hvor jeg kom i kontakt med informanter mye informasjon som jeg har brukt i analysen. Den generelle irritasjonen over røykeloven, den sarkastiske tonen loven ble omtalt i og måten loven ble knyttet til bestemte politikere, ble en viktig ramme for å forstå hvordan gjester på brune serveringssteder forholder seg til røykeloven. Kunnskapen jeg fikk i mai, ble viktig for utformingen av intervjuguiden som jeg anvendte noen måneder senere. Jeg ble særlig oppmerksom på holdningen til røykeloven og hvordan gjestene rent

praktisk forholdt seg til den. Et sentralt spørsmål ble hva gjestene gjorde når de skulle røyke etter at røykeloven trådte i kraft.

Jeg fikk selvsagt vite mer om de brune serveringsstedene enn bare forhold som angikk selve røykingen og røykeloven. Selv om det var begrenset hvor mye jeg fikk med meg av det sosiale livet ved brune serveringssteder, slo det meg at det var mange og kompliserte uformelle normer og regler som regulerte det sosiale samværet ved slike steder. Det er lett å trekke fram kjønn som en faktor det var knyttet mangesidige forventninger til. Her vil jeg heller trekke fram et fenomen som jeg har pekt på tidligere; nemlig brune serveringssteders funksjon som møtested, eller treffpunkt for mennesker i et lokalmiljø. Men ved enkelte steder innebærer dette at ikke alle kjente hverandre like godt. På flere steder var folk ikke «sånne» nære venner. En eldre mann jeg intervjuet på et serveringssted på et bydelssenter i oktober forklarte meg hvordan han tok kontakt med andre gjester før røykeloven trådte i kraft.

Vi som gikk her vi kjente ikke hverandre så godt. Vi visste stort sett ikke hva hverandre het, men vi kjente ansiktene godt. Så jeg pleide å gå hit og sette meg med et bord og snakke med folk som jeg kjente ansiktet på. Det er sånn det fungerte.

Mannen pleide jevnlig å gå på serveringsstedet, det var hans stamsted, men han kjente ikke dem han møtte der så godt at det var aktuelt å invitere gjestene hjem til seg. Han visste ikke navnet på de fleste av de andre gjestene. Mannens fortelling handler lite om røykeloven eller hans tilpasning til den, men mer om hvordan sosialt samvær foregikk på serveringsstedet han vanker på. Fortellingen er i samsvar med det som mange andre gjester la vekt på ved sitt stamsted; det var mennesker som kjente hverandre, men kontakten var begrenset til samværet de hadde på stedet. På den andre siden var jeg på utesteder hvor stamgjestene hadde kjent hverandre godt i flere årtier, de møttes hjemme hos hverandre for å se på tippekamper, spise middager eller de reiste sammen på handletur med danske båten.

Generalisering

Verken utvalget serveringssteder eller utvalget av informanter gjør det mulig å generalisere om hvordan *alle* gjester ved brune serveringssteder har forholdt seg til røykeloven. Jeg forsøker heller å drøfte noen enkeltmenneskers erfaringer for å forstå hvordan gjester tilpasser seg til loven. Selv om deres fortellinger ikke kan overføres til å gjelde alle gjester ved alle brune

serveringssteder, så kan de gi noen innsikter til forståelse av hvordan gjester ved slike serveringssteder har tilpasset seg loven og peke på ulike konsekvenser loven har hatt.

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg gjort rede for utvalget av brune serveringssteder og utvalget av gjester jeg intervjuet. I tillegg til tradisjonelle brune puber, har jeg og besøkt serveringssteder lokalisert i kjøpesenter/bydelssenter. Jeg har besøkt steder som har vært sentrumsnære og steder som har ligget mer perifert i forhold til sentrum. De fleste gjestene jeg snakket med var fra førti år og oppover. Jeg snakket med flere menn enn kvinner. Bortsett fra kjønn og alder framsto gjestene som forskjellige.

Jeg har også diskutert noen sider ved metoden som jeg har anvendt for å undersøke hvordan gjester ved brune serveringssteder tilpasser seg røykeloven. Forskerrollen ble utformet i samtale med informantene. Metoden som ligger til grunn for prosjektet er kvalitative forskningsintervjuer.

3 Før røykeloven trår i kraft: Forventninger og meninger

Hensikten med det første intervjuet var å komme i kontakt med gjester som ville la seg intervjuet av meg til høsten. På samme tid fikk jeg innblikk i synspunkter om den nye loven som om kort tid ville tre i kraft. I denne delen vil jeg prøve å systematisere noen av temaene som kom opp da jeg inviterte gjester ved brune serveringssteder til å delta på en undersøkelse om røykeloven.

Irritasjon over loven

Med ett unntak var alle jeg snakket med irriterte over loven som skulle trå i kraft den 1. juni. Unntaket var en ikke-røyker som jeg møtte sammen med to andre som røykte. Han gledet seg til å kunne gå på byen uten å være plaget med røyk. Han trodde ikke at røykeloven ville få så store konsekvenser, bortsett fra at det *ville bare bli veldig deilig å kunne gå ut uten å plages med røyk*. Bortsett fra denne ene, var de andre ikke-røykerne jeg snakket med svært kritisk til røykeloven. Det var ingen forskjell mellom røykere og ikke-røykeres holdning til loven.

Hva var det som gjestene irriterte seg over? En åpenbar konsekvens er lovens regulering av røyking og organisering av røykeaktiviteten: Gjестene kunne ikke lenger nyte drikke og/eller mat sammen med en røyk inne i lokalet. De måtte gå utenfor lokalet om de skulle røyke. Mange av gjestene jeg snakket med var opptatt av at en stor del av kosen med å være på serveringssteder ville bli borte. *Røyk og øl hører sammen* var det flere av gjestene som påpekte. Noen av gjestene var opptatt av de praktiske konsekvensene av røykeloven. En kvinne som arbeidet ved puben der jeg intervjuet henne, var opptatt av hva som ville skje når gjestene måtte ut og røyke: *Hva skal folk gjøre når de ikke kan sitte i ro og drikke ølet sitt og ta seg en røyk? Det er jo ikke så lett å gå fra ølet og gå ut for å røyke før du har drukket det opp. Da kan jo hvem som helst putte noe oppi ølet*. Vektleggingen av at drikke og røyk hørte sammen ga innsikt i de mer praktiske konsekvensene av røykeloven. Da jeg intervjuet gjestene i oktober innlemmet jeg spørsmål om hva de gjorde med drikke når de skulle ut for å røyke (se neste del).

Gjestene som jeg snakket med i mai var mer opptatt av loven som ideologisk uttrykk, enn hvilke konsekvenser den hadde for dem, eller hvordan de skulle tilpasse seg loven. Det var ikke røykelovens begrensninger på røykingen i seg selv som irriterte gjestene, men heller det de så loven som et uttrykk for. Loven ble sett på som politikerbestemt, og som et latterlig eksempel på myndighetens hang til å regulere folks hverdagsliv. Gjestene omtalte loven med vendinger som «idiotisk», «latterlig», «komisk», «umenneskelig», «dumt» og lignende. Flere av gjestene pekte på andre, og etter deres oppfatning, viktigere problemer som de mente at myndighetene burde befattet seg med istedenfor folks røyking. Det kunne for eksempel være forurensing med svevestøvet som kom fra biltrafikken på ringveien, dårlig eldreomsorg og skatte- og avgiftspolitikken. Enkeltmenneskers røyking hørte etter gjestenes oppfatning ikke inn under det som myndighetene burde bry seg meg. En kvinne uttalte at *vi må få bestemme dette selv. Hvorfor skal de tre slike ting over hodene på folk?*

For mange av gjestene ved brune serveringssteder var røykeloven et symbol på en politikk som sto langt fra deres hverdagsliv. Fire kvinner som jeg intervjuet på en kinesisk restaurant ved et kjøpesenter kan eksemplifisere dette. Tre av kvinnene var rundt 80 år. Hver dag reiser de med servicelinjen til bydelssenteret og møtes på serveringsstedet³. De uttrykte stor bekymring for at servicelinjen ville bli lagt ned.

Det er vel ikke lenge før de skal ta den (servicelinjen) fra oss heller. Det kommer til å bli som i USA. Det var noe på NRK her forleden. Det var fra New York hvor det er blitt forbudt å danse. Slik vil det bli i Norge også. Dette kommer til å gå ut over det sosiale, de liker ikke at folk er sosiale. Politikerne vil at vi skal sitte hjemme og kjede oss. Men vi kommer til å fortsette å gå her. Vi gir oss ikke.

NRK-reportasjen om danseforbudet på New Yorks puber ble nevnt av flere gjester ved utestedene som jeg var på. Røykeforbudet ble sammenlignet med danseforbudet, og begge forbudene ble et eksempel på en politikk som etter gjestenes mening grep for langt inn i folks hverdagsliv. En dansk bygningsarbeider fortalte at han opplevde Norge som overregulert. Han mente at det ville være utenkelig at danske myndigheter ville foreslå et tilsvarende røyke-

³ Flere av de eldre gjestene som jeg intervjuet ved serveringssteder som lå et godt stykke fra sentrum, fortalte at de ofte reiste med servicelinjen for å handle og for å gå ut. En servicelinje er en bussrute som kjøres med mindre busser som er tilrettelagt for eldre og uføre. Servicelinjene har bedre kjøretider enn vanlige bussruter for at sjåførene skal kunne gi litt ekstra service (informasjon fra Stor-Oslo Lokaltrafikk).

forbud. *Her derimot tror myndighetene at de kan bestemme alt. Hva blir det neste? Når skal du ikke få drikke cola eller spise pølser fordi du er for fet?*

Med få unntak, er de fleste politikere enige om at staten bør ha en politikk som tar sikte på å bedre befolkningens helse og levekår. Få er opp-tatt av konsekvensene ut over de helsemessige gevinstene som politikken tar sikte på å fremme. Politikere støtter seg til kunnskaper som er produsert av eksperter. Det ser ikke ut til at helsemyndighetene forholder seg til de av ekspertene som problematiserer helsepolitiske tiltak (Fugelli 2003, Fugelli og Solbakken 2003, Nord 2004). Fugelli beskriver de siste års helsepolitikk som preget av en epidemiologisk tradisjon. Den kjennetegnes av et biologisk sykdomsbegrep, sterk legemakt og sentralstyrt overvåking og påvirkning av folkehelsen (Fugelli 2003).

Forskerne og helseprofesjonene koloniserer menneskets livsverden med risikofaktorer og sunnhetsreglementer. Skrekk-og-gru kampanjen mot røyking og totalforbruk mot røyking på utesteder er aktuelle eksempler (Fugelli 2003:135).

Gjestene irritasjon over røykeloven kan ses på som en måte å problematisere innblandingen i folks hverdagsliv som helsepolitiske tiltak medfører. Det kan forstås som en reaksjon på den epidemiologiske tenkningen og den inngripende helsekolonialiseringen av deres livsverden. Irritasjonen over røykeloven handler om noe mer enn selve loven. Det kan ses på som en motstand mot myndighetenes inngripen i folks liv. Gjestene trakk selv fram andre eksempler på myndighetens inngripen i folks liv. Det er en avvisning av helseeksperter og myndigheters formaninger om å leve et godt liv.

Ulike tilpasninger til loven

Med ett unntak var altså gjestene jeg snakket med irriterte over loven. Måten irritasjonen kom til uttrykk på varierte. Mens noen var svært høylytte i sin irritasjon over loven og enkeltpolitikere, var andre mer fåmælte og forsiktige. Det var ikke bare måten de snakket om loven på som delte gjestene. Også oppfatninger om hvordan folk ville tilpasse seg loven var forskjellig. Spørsmålet om tilpasning til loven ble gjerne knyttet til ideer om hvordan nordmenn «er». De av gjestene som var mer forsiktige i sin kritikk av loven pekte på at nordmenn er et folkeslag som ikke liker statlige inngripen. En mann jeg møtte på en pub mente at røykeloven var irriterende, men at det ikke var så mye å gjøre med den. Dessuten, la han til, *nordmenn er så rare, de vil ikke godta noe som helst. De tåler ikke at noen skal bestemme over*

seg, da bråker de. Bare se på EU-kampen og alt det der. Noen dager senere var jeg på en annen pub, hvor jeg snakket med flere menn som satt rundt et bord. Mennene var oppbrakt over loven, de karakteriserte den som «dum» og «idiotisk». På spørsmål om loven kom til å bli stående svarte den ene av mennene: *Nordmenn er så rare. De godtar alt.* På en annen pub var det en av gjestene ved et nabobord som blandet seg i diskusjonen. Han utbrøt; *Nordmenn er som lydige sauer, de går i flokk. Bare vent og se. Fjorten dager etter at loven trår i kraft vil ingen snakke om den.*

Jeg tolker denne koblingen mellom røyk og nasjonalt selvbilde som et uttrykk for en spenning mellom myndighetene og dens forankring i byråkratiske beslutningsformer og den folkelige skepsisen til denne.

Røykeloven og politikere

Gjestene knyttet den kommende røykeloven til myndighetene, men kanskje enda mer til enkeltpolitikere som hadde fremmet loven. Kritikken gikk særlig ut over daværende helseminister, Dagfinn Høybråten. *Nå gjelder det å røyke før Bin Laden Høybråten stopper oss*, sa en av gjestene litt muntert da han tente seg en røyk. Gjестene harselerte over helseministeren, men ga også uttrykk for en sterk antipati mot han. *Høybråten er så streng, det er noe med han, han er så prippen, jeg hæler han ikke*, var det en som sa.

I tillegg til Høybråten ble loven knyttet til tidligere statsminister og tidligere generaldirektør i Verdens helseorganisasjon, WHO, Gro Harlem Brundtland. Brundtlands engasjement mot røyking og mot tobakksindustrien var kjent blant dem av gjestene på brune kafeer som jeg snakket med. Tilsvarende visste de fleste at forslaget om røykeforbud ved serveringssteder først ble fremmet av Landsorganisasjonen for å bedre arbeidsmiljøet til ansatte ved serveringssteder. Mange mente at røyking på brune serveringssteder var et underordnet problem fordi betjeningen selv røykte. Både i media og blant gjestene var det en gjengs oppfatning om at røykeloven ville føre til at flere brune serveringssteder ville bli lagt ned, loven var en trussel mot arbeidsplassen for betjeningen. Flere av de ansatte ved de brune serveringsstedene jeg snakket med, var redd for at røykeforbudet ville føre til færre gjester og dermed true arbeidsplassene deres.

I diskusjonen om politikere og røykeloven snakket gjestene ofte om at politikere og helsemyndigheter selv ikke lever etter de normene og reglene som de pålegger befolkningen å leve etter. I stedet for å forsvare sin egen røyking, pekte gjestene heller på at også politikere røyker. En kvinne var for eksempel opptatt av at *Kjell Magne drar til utlandet og går på røde løpere*

og røyker store sigarer. Tilsvarende viste to eldre menn at *til og med leger røyker*. Begge mennene hadde vært innlagt på sykehus med alvorlige hjerte-problemer. Den ene fortalte at han en gang møtte en av legene som hadde behandlet ham på sykehuset: *Han sto og røyka, så de er jo ikke noe bedre de heller da legene. Ja, det er jo mange leger som røyker.*

Hva innebærer fortellingene om en statsminister som drar til utlandet og røyker store sigarer eller det å påpeke at *selv* leger røyker? Slike historier legger vekt på at selv ikke autoritetspersoner klarer å leve opp til de regler og normer de pålegger andre (Mathiesen 1965, Scott 1985, Pettersen 2001, 2004). Fortellingene er harmløse og uskyldige. De røkter ikke verken ved legestandens eller statsministerens posisjon. Samtidig utfordrer de legitimiteten til politikere og helseeksperter. Argumentene er erfaringsbaserte, og de viser at politikere og leger er «bare mennesker», de også. Kort og godt: politikere møter seg selv i døra.

Konsekvenser av loven

Samtidig som gjestene jeg snakket med var ensidige i sin kritikk av politiske myndigheter generelt, og helsemyndighetene spesielt, var de av gjestene som røykte mer tvetydige når det gjaldt sin egen røyking. De aller fleste fortalte om dårlig samvittighet for at de ikke klarte å slutte å røyke, og noen hadde helseproblemer som dem knyttet til røykingen. Enkelte hadde fått beskjed av legen at de burde kutte ut røykingen. Noen av gjestene vurderte å slutte, men mente at det var vanskelig. *Det er jo ingen i dag som røyker som er så særlig stolt av det. Alle vet at det er farlig. Derfor er alle røykere «quitters», de går alltid rundt og vil slutte. Det er noe som er iboende i alle røykere*, var det en mann som sa.

Et av argumentene for loven var at det ville ha helsemessige gevinster fordi en antok at flere ville redusere røykeforbruket eller slutte å røyke. Et relevant spørsmål var om røykeloven ville gjøre det enklere å redusere røykingen eller gjøre det lettere å slutte. Ingen av gjestene mente at de kom til å slutte å røyke på grunn av loven. Selv om de fleste fortalte at de alltid ønsket å slutte, så ville de ikke gjøre det på grunn av loven. På grunn av irritasjonen over loven, følelsen av å få en lov tredd ned over hodet, gjorde at loven ikke motiverte til å slutte. En mann jeg møtte på pub sa litt irritert, *Jeg bryr meg ikke om loven. Jeg kommer ikke til å slutte.*

Noen av gjestene var delte i sin bekymring for hvordan røykeloven ville virke inn på det sosiale livet på brune serveringssteder. Et argument mot loven var at den ville svekke det sosiale livet ved brune

serveringssteder. Istedenfor å røyke mindre på grunn av loven, mente noen at de ville slutte å besøke de brune serveringsstedene når de ikke kunne røyke inne. *Nei, nå kommer vi til å bli sittende hjemme hver for oss, aleine foran tv'en*, var det en eldre mann som svarte da jeg spurte han om hvordan han trodde loven ville virke på hans liv. Andre mente at folk ville gå ut like mye som før på grunn av loven, og at folk ville tilpasse seg. Noen, særlig de yngre gjestene som mente at loven ville føre til at folk ville gå mindre på byen som en følge av loven, pekte på at dette kunne føre til andre problemer. En kvinne i førtiårene som jeg snakket med på et serveringssted knyttet til et bydelssenter, mente at det ville bli mer husbråk på grunn av loven: *I stedet for å dra på byen, så kommer folk til å sitte mer hjemme i helgene og heller ha festen hjemme. Da kan det bli mer alkohol og slike ting.*

Det er ikke verst for oss, det er verst for de som driver brune kafeer, var det flere som sa. Noen karakteriserte loven som et «dødsstøt» mot slike steder, den ville føre til nedleggelse av tradisjonelle utesteder. Dette bygde ikke bare på antagelser, flere hadde erfaringer med at tidligere stamsteder var blitt pusset opp, og at det i den forbindelse var innført røykeforbud. De eldre kvinnene jeg snakket med på et bydelssenter fortalte om kafeen i første etasje.

Før gikk vi ned i kafeen i første etasje, helt til det ble røykfritt. Den gangen var det fullt der nede, de hadde eget røykerom og røykerne hentet maten sin sjøl. Etter at det ble røykfritt sluttet alle å gå dit, nå er det ingen som går der lengre. Dessuten er det blitt så «kaldt».

Etter intervjuet gikk jeg ned i denne kafeen for å skrive notater etter intervjuet. Det var en annen, og «kaldere» atmosfære på dette serveringsstedet enn der jeg hadde snakket med kvinnene. Det var færre gjester, og gjestene som var der var atskillig yngre enn gjestene på serveringsstedet i etasjen over.

Konklusjon/Oppsummering

Gjestene jeg møtte på brune serveringssteder i de to siste ukene i mai 2004 ga uttrykk for skepsis mot røykeloven. Gjестene knyttet loven til en politikk som gikk for langt i å gripe inn i folks hverdagsliv. Videre ble loven knyttet til enkeltpolitikere, og kritikken mot disse var sterk. Flere av gjestene mente at konsekvensene av røykeloven ville være en nedleggelse av brune serveringssteder. Selv om flere av gjestene ønsket å redusere eget røykeforbruk, eller å slutte, var det ingen som vurderte å slutte på grunn av røykeloven. Gjестene var delt i synet på om loven ville føre til at de sluttet å gå på brune

serveringssteder. Noen mente at de nå kom til å holde seg hjemme, andre mente at loven ikke ville føre til at de gikk mindre ut.

Røyking handler om mye mer enn å dekke et fysisk behov for nikotin. I denne innledende runden i mai var det først og fremst «kosen» som gjestene la vekt på når de snakket om røyking. På brune serveringssteder hørte røyk og øl (eventuelt kaffe/annen drikke) sammen, det var en del av kosen. I diskusjonen knyttet gjestene røykingen til det de gjorde på serveringsstedet som noe positivt. Jeg fikk vite mindre om betydningen som røyken hadde ellers i hverdagslivet. I debatten om røykeloven har flere pekt på at røyking er en måte å dempe påkjenninger og stress. En mann jeg snakket med fortalte at han hadde holdt opp å røyke i ti år, men at han begynte igjen da han fikk seg jobb i bygningsbransjen. *Det er mye som er farlig, mye klatring og det med fem minutters røyk er en måte å roe nervene på.* Dette er i tråd med andre studier som ser røyking som en måte å håndtere en presset jobbsituasjon (Skilbrei 2003).

Tilsvarende knytter flere britiske studier røyking til sosioøkonomiske forhold (Ford 2001, Marsh and McKay 1994, Bostock 2002). Bostock (2002) mener at røyking blant britiske småbarnsmødre med arbeiderklassebakgrunn kan ses på som en måte å beskytte mødre og deres barn mot vanskelighetene som mødrene sliter med i sin hverdag:

Smoking is a contradictory, but appears to be, a key child protection strategy. It is a means of maintaining sanity and staying in control of emotions: emotions that can spiral out of control through the pressure of caring in poverty. (Bostock 2002:281)

I debatten om røykeloven har enkelte motstandere av loven vært opptatt av at røyking på brune serveringssteder fungerte som en måte å håndtere personlige problemer og vanskelige liv på. I iveren etter å argumentere mot røykeloven ble det til tider tegnet et stakkarslig bilde av gjestene på brune serveringssteder. Det er ikke umulig at mange gjester ved brune serveringssteder røyker for å dempe angst og holde problemer på avstand. Men de gjestene jeg snakket med i mai 2004 var ikke opptatt av denne siden av røykingen på brune serveringssteder. Det er først og fremst røykens funksjon som en «kos», som noe som hører sammen med drikke, og kanskje en god prat, som gjestene trakk fram. Irritasjonen over loven dreide seg ikke om at gjestene ble avskåret fra å håndtere personlige problemer eller vanskelige liv. Røykeloven grep inn i hyggen som var knyttet til besøket på brune serveringssteder.

4 Tilpasning til loven: Gjestenes besøk på brune serveringssteder

Hvordan opplevde gjestene at utelivet hadde blitt etter innføringen av røykeloven? Her vil jeg diskutere hvorvidt gjestene føler at loven har «rammet» enkeltgrupper hardere enn andre. Vi har sett tidligere at gjestene la vekt på at røyk og drikke hørte sammen, og utgjorde en del av gleden med å gå ut. Hvordan påvirket røykeloven kosen som gjestene forbandt med røyk og drikke? Videre har serveringsbransjen forsøkt å legge til rette for røykere etter at røykeforbudet trådte i kraft. Gjestene vurderte slike tilpasninger på ulike måter.

Endret uteliv

Alle gjestene jeg snakket med opplevde at utelivet hadde forandret seg som en følge av røykeloven. Med et par unntak mente gjestene jeg intervjuet at det hadde blitt færre folk ute. *Det er færre folk her nå enn før. Til og med så tidlig på dagen som dette pleide det å sitte noen folk her før*, var det en mann jeg møtte på pub som sa.

Den største forandringen knyttet gjestene til at mye av hyggen ved å gå ut var blitt borte. En av gjestene svarte da jeg spurte han om hvordan det var blitt etter røykeloven at han *syns det er trist. Det er ikke noen vits i å gå ut lengre. Kan gjerne sitte på benken der borte (peker mot parken)*. En eldre mann jeg møtte på et spisested i et bydelssenter svarte: *Nei, det!! Før var det alltid folk her på dagtid. Før satt dem rundt tre-fire bord. De var stappfulle. Nå sitter de fleste hjemme, så mye av det sosiale er blitt borte*. Samtidig pekte flere av gjestene på at det alltid har vært svært variabelt med folk på utestedene de gikk på, og at høsten generelt var en periode med færre gjester på utestedene. *Det er mindre folk her. Høsten har vært en tung periode uansett. Det er kanskje litt færre folk her nå, men det er bestandig variabelt her på høsten. Noe av dette har med røykeloven å gjøre*. I tre av intervjuene fortalte informantene at de kjente noen som gikk mindre ut. Fem av gjestene fortalte at de ikke kjente noen som gikk mindre ut. En mente at det var kjønnsforskjeller i nedgangen i besøket ved utesteder. *Det har blitt mindre kvinnfolk her etter loven. Det har nå bestandig vært et veldig maskulint miljø*.

En mann fortalte at flere av de andre gjestene ved serveringsstedet han gikk på, hadde sluttet å komme. Serveringsstedet var lokalisert i andre etasje på et bydelssenter. De han tidligere pleide å møte på serveringsstedet, var nå å se inne på selve senteret. *Jeg ser alle de fjesa som var her når jeg går og handler på senteret. De går rundt omkring, de som før pleide å sitte her på serveringsstedet.*

Verst for eldre gjester?

I diskusjonen om røykeloven var det særlig konsekvensene av loven som ble diskutert. Før jeg viser hva gjestene forteller om sin tilpasning til loven, vil jeg løfte fram et tema som kom fram i intervjuene, nemlig hvordan særlig eldre mennesker ble rammet av loven. Gjestene mente at loven ville ha mest negative konsekvenser for eldre røykere:

For eldre er dette et stort prosjekt. De kan jo ikke bare gå ut, og det er de som vil få det vanskelig. De som sitter på slike steder som dette hele dagen og koser seg med ett glass portvin og røyken sin vil få det vanskelig. Jeg vet om ei eldre dame som går på [...]. Hun satt der hele tiden, var der bestandig. Det å nekte 70-åringer å røke er ganske hardt, det burde ha vært steder med dispensasjon

Jeg syns røykeloven er for streng. Den er litt for hard. Det er greit for dem som jobber, men at en på 85 år ikke kan røyke på sykehjemmet syns jeg er ille. Det er jo hans kos å slappe av, og det må han få bestemme selv. Men på arbeidsplasser, på kontorer og slikt, passer det seg ikke med røyk. Det er de eldre det er mest synd på, på grunn av denne røykeloven. Det er mange som ikke klarer å overleve uten kosen som kaffe og røyk er sammen. Men det virker jo som dem har tenkt at det er bedre at de mister jobbene sine, enn at folk skal dø av røyk. Men vi veit jo ikke om de kommer til å dø av det da. Denne loven tar ikke hensyn til det sosiale.

Gjestene mente at røykeloven ville få flest konsekvenser for de eldre fordi den grep inn i eldres muligheter for å kose seg. Det kan ses i lys av den sterke vekten som gjestene la på koblingen mellom røyk og kos. Det ser også ut til at det var en oppfattelse om at jo eldre en er, jo mindre rett har andre til å gripe inn i hennes/hans muligheter til å kose seg. I diskusjonen om konsekvensene av røykeloven, ble det ofte pekt på at eldre kvinner som likte å kose seg med kaffe, og eventuelt med et lite glass portvin til, og en røyk, ville lide mest på grunn av loven. Noen av gjestene som jeg intervjuet var eldre kvinner som jeg møtte på spisesteder knyttet til kjøpesentre. De

drakk kaffe, gjerne med et kakestykke eller et smørbrød til. Mitt inntrykk er at de eldre kvinnene ikke skilte seg så mye ut fra andre gjester jeg snakket med. De var i likhet med andre generelt irritert over loven.

På samme tid var de eldre kvinnene kanskje den gruppen som la mest vekt på at røykeloven ikke hadde ført til at de gikk mindre ut på serveringssteder. Noen synes til og med at røykeloven var gunstig for dem:

Røykeloven har ikke forandret så mye for meg. Jeg må ut, jeg altså, kan ikke sette meg inne. Dessuten har jeg en skade i hoften og har fått beskjed om å gå mye, så det er jo egentlig ganske godt for hofta å gå for å røyke.

Det de eldre kvinnene fortalte om sin tilpasning til røykeloven bryter med bildet som mange gjester hadde om eldre kvinner og røykeloven. Det er også interessant at de eldre kvinnene jeg møtte, satt på serveringssteder som var lokalisert i andre etasje på kjøpesentrene. De måtte derfor gå et stykke for å kunne røyke. De fleste gjestene var opptatt av at nettopp serveringssteder som lå over gateplan (andre etasje eller høyere) ville ha mest nedgang i antall gjester fordi de må gå langt for å røyke. For eldre kvinner jeg møtte ved serveringssteder som var lokalisert over gateplan, var dette tilsynelatende ikke et problem.

Informantenes besøk på serveringssteder

Hva med gjestene jeg snakket med? Går de mindre ut på brune serveringssteder? Selv om mange opplevde at det var færre folk ute etter røykeloven trådte i kraft, innebærer ikke det at alle gjestene jeg snakket med går mindre ut. Åtte informanter fortalte at de gikk like ofte ut etter at røykeforbudet ble innført. Jeg intervjuet fire menn ved et utested knyttet til et bydelscenter. De møttes ofte på stedet, og hadde kallenavn på stambordet sitt, «frokostbordet»⁴.

Vi pleier vel å møtes hver dag, ukedager og i helgene. Kan også komme hit om søndagene, vet du. Ingen av dem vi kjenner har sluttet å komme hit for godt. Selv de som var mest forbanna, de kommer hit igjen.

⁴ Ved flere andre serveringssteder fortalte gjestene at de hadde et bestemt bord de møttes rundt. Ofte hadde de kallenavn på bordet. *Vi kaller det for bordet, nei forresten, «bole» [med tjukk l] er mer riktig*, sa en mann. I tillegg hadde mange av gjestene samme plassering rundt bordet da jeg intervjuet dem på høsten som da jeg snakket med dem på våren.

Ingen av gjestene rapporterte at de helt hadde sluttet å gå på brune serveringssteder som en følge av røykeloven. Samtidige fortalte flertallet av gjestene at de går sjeldnere ut nå enn tidligere. Mange fortalte at mens de tidligere pleide å gå ut et par–tre ganger i uka, gikk de nå ut en eller to ganger i uka. En kvinne fortalte at hun gikk sjeldnere ut: *Gidder ikke å gå ut når jeg ikke får røyke. Da sitter jeg heller i min egen sofa, men det er kjedelig.*

Bortsett fra én, knyttet gjestene nedgangen i sine besøk på serveringsstedene til røykeloven. Den ene som ikke gjorde det, var en mann som fortalte at han går sjeldnere ut nå enn før på grunn av at han har redusert alkoholforbruket: *Jeg har begynt et «nytt og bedre liv». For to år siden ble jeg førtidspensjonert, dagene er lange og det ble litt problemer. Så jeg måtte ta et valg. Mannen hadde også sluttet å røyke på grunn av luftveisproblemer. Han understrekte at røykekutten ikke skyldtes røykeloven.*

Røykeloven og kosen

Røyk sammen med drikke (som regel kaffe eller øl) var en del av det sosiale og ble sett på som både nytelse og avslapping. Hva skjer med kosen når gjestene måtte ut for å røyke? På serveringssteder som har uteservering kan gjestene ta med seg drikken når de skal på utsiden for å røyke. En mann jeg intervjuet fortalte at han pleide å gjøre det:

Jeg går ut når jeg skal røyke. Da tar jeg med ølen ut og sitter og koser meg. Klart jeg skulle sett at en kunne ha røyka inne. Det er mer kos, men det er jo betjeningen det står på.

Ved å ta med seg ølen utenfor serveringsstedet, kunne mannen holde ved like kosen som var forbundet med øl og røyk. Av alle gjestene jeg snakket med, var denne mannen minst negativ til å gå utenfor serveringsstedet for å røyke. Han fortalte at han var glad i frisk luft. Han kledde seg alltid etter været når han skulle på serveringssteder. Likevel understreket han at det var mer kos å sitte inne og røyke.

De andre gjestene jeg snakket med var mer kritiske nettopp fordi loven gjorde at røykingen foregikk på andre måter enn tidligere.

Det ødelegger det sosiale mønsteret. Før så hadde vi et eget røykerom på bakeriet her. Dit gikk vi for å ta morrakaffen. Der fyrte vi opp en sigarett og prata med pensjonister. Som du forstår, loven griper inn i folks atferd. Nå får du et forbud rett under nesa. (...) Jeg vil ha en kaffekopp og en sigarett og kose meg. Du treffer ikke mennesker som før.

Loven er irriterende, for den ødelegger for mange hygger. Man skulle kverke han der Høybråten. Han har ødelagt for mange.

I likhet med på våren var irritasjonen over røykeloven knyttet til hvordan loven grep inn i kosen som var forbundet med røyking inne på serveringssteder. Det å røyke inne sammen med øl eller kaffe var hyggelig, koselig og sosialt. Og ikke minst var det varmt og godt å sitte inne.

Røyking utenfor serveringsstedet

Gjestene var opptatt av været når de snakket om sin tilpasning til røykeloven. Flere av gjestene hadde skiftet stamsted, eller sa at de vurderte å skifte til vinteren. En kvinne sa at: *Til vinteren må en bytte plass. Må finne en plass hvor de har varmelamper og telt.* Jeg intervjuet to menn på utsiden av et serveringssted fordi de ville røyke under intervjuet. Trafikken gikk rett forbi og vi måtte snakke høyt til hverandre. Det regnet, været var surt, stolene var våte selv om de sto under markiser. Det var tidlig på formiddagen og begge informantene var trøtt etter å ha vært på fest og hadde sovet lite. De hadde glemt avtalen med meg, og kom først etter at jeg ringte dem. Den ene informanten hentet et tynt og slitt pledd til oss alle tre. Under intervjuet kommenterte de pleddene og utearealet:

Hva kaller du dette (pekte på pleddene)? Se så stygt det er, haha!! Jeg synes det er blitt mye dårligere på utesteder nå enn hva det var før røykeloven. Jeg besøker ingen barer som ikke har uteservering. Om de ikke har uteservering, så sitter jeg heller hjemme. Til vinteren kan vi møtes hjemme hos meg. Jeg bor lengre opp her i fra. Til vinteren gidder jeg ikke å gå ut. Ja vi har nok skiftet stamsted. Møtes andre steder. Møtes et sted lengre nede hvor de har telt, uteservering og pledd. Vi har skiftet utested på grunn av loven. Der er det ålreit personell, og der kan en sitte under tak. De skal få lamper der til vinteren. Vi kjenner flere kompiser som har sluttet å gå her. Hit kommer vi for å ta en biljard, en øl og gå igjen.

Varmelamper, pledd, eventuelt tak/telt har blitt viktig for noen av gjestene når de velger serveringssted. Elleve av serveringsstedene som jeg besøkte hadde utgang til gateplan. Ved åtte av stedene var det plassert bord og stoler på utsiden. Ved to serveringssteder i mer perifere bydelene var det satt opp telt med varmelamper. Andre steder fortalte gjestene at eierne vurderte å sette opp telt. En av kvinne jeg intervjuet fortalte at stamstedet hennes har fått avslag på sin søknad om å få sette opp markiser som gjestene kunne stå

under når de var ute og røykte. Avslaget var begrunnet med at markiser ville ødelegge fasaden på bygningen. Utenfor serveringsstedet var det heller ikke bord eller stoler.

Andre gjester mente at avstanden mellom lokalet og fortauet hvor de kunne røyke var viktig når de skulle velge serveringssted. De ønsket ikke å gå for langt når de skulle ut for å røyke. Videre ble uteservering trukket fram av noen gjester som vesentlig ved valg av serveringssted. Gjestene kunne ta med seg ølen ut og nyte den sammen med røyk. På den måten ble kosen, som gjestene betegnet det å drikke og røyke sammen, opprettholdt utenfor lokalet. Flere av gjestene kommenterte at ølprodusenter hadde gitt ulike serveringssteder tilbud om røyketelt. En mann lo litt da han sa: *Frydenlund har gått ut med tilbud om telt. De har jo fått en ny næring der.*

Et av de siste intervjuene ble foretatt i slutten av oktober. Det var med en gruppe menn på et serveringssted i utkanten av sentrum. Utenfor serveringsstedet var det rigget til et telt med varmelamper, stoler og bord. Under samtalen var det flere som gjorde seg «klar» til å gå ut for å røyke. Ølen ble passet på av den eneste ikke-røykeren i gjengen. Etter fem minutter kom røykerne småhutrende inn igjen. De drakk ølen og bestilte seg ny. Den ene kommenterte teltet og varmelampen:

Selv om det er telt og varmelamper, så er det ikke noe særlig å være der ute. Det er kaldt uansett. Og det blåser vind inn i teltet. Dessuten så syns jeg ikke noe om å sitte der på utstilling, syns det er ganske dumt. Det blir heller til at vi røyker røyken vår ute og går inn igjen. Det blir spennende å se hvordan dette kommer til å bli til vinteren. Jeg er ganske så sikker på at det vil bli enda færre folk som kommer til å gå hit da. Du må nok ta deg en tur til vinteren.

Et par av gjestene fortalte at de ikke brydde seg om været når de satt ute, fordi de var glad i frisk luft. Flertallet syntes imidlertid at det var kaldt og ekkelt å stå ute.

Flere peker på at det har blitt ganske så mye annerledes etter røykeloven. Det var sånn før at vi pleide å gå på [puben]. Nå sitter alle og fryser og hutrer. Det er regelrett utrivelig. Vanligvis når jeg er hjemme så ville jeg ha gått ut for å treffe kamerater. I dag så orker jeg ikke fordi det er så kaldt. Røyken og kaffen eller hva det måtte være hører sammen, og det sosiale samværet er borte.

Det var også andre forhold ved å røyke utenfor serveringsstedet enn kulden som gjorde at mange følte et visst ubehag ved det. Tre av gjestene uttrykte det på denne måten:

Men jeg syns det er ekkelt når jeg står ute og røyker, særlig her som det kjører så mange biler forbi. Føler at jeg står på utstilling, blir en slags utstillingsdokke.

Når vi står sånn ute, så virker det som skoleunger som er ute og smugrøyker. Du liksom lurer deg ut for å ta en røyk.

Det er liksom unaturlig å stå ute. Det er ikke det naturligste i verden å stå ute og røyke. Du er på en måte pressa ut i en situasjon som du ikke har valgt før.

En mannlige gjest mente at særlig kvinnene følte ubehag ved å sitte ute:

Det bryr meg ikke så mye å sitte ute. Selv om det er litt rart. Jeg har merka at mange av jentene i den gjengen min ikke liker å sitte ute der hvor vi vanker og bor. Men jeg er så gammel at jeg ikke bryr meg om hva andre tenker.

De eldre kvinnene jeg møtte på kjøpesenter mente det var uaktuelt for dem å gå på serveringssteder som kunne tilby gjestene telt og varmelamper.

Nei vi går ikke på steder med slike varmelamper, stoler og pledd. Slike steder som fins i Smalgangen også videre er for unge folk. Der sitter de bare og drikker øl og sånt, og det gjør ikke vi. Du vet, det er ikke så mange steder hvor vi eldre kan gå ut. Vi passer ikke inn under slike varmelamper og pledd.

Utsagnet om at eldre ikke passer inn under varmelamper og pledd er en treffende illustrasjon på hvordan røyking og sammenhengen som røyking inngår i, handler om å forvalte egen identitet. Det var få serveringssteder hvor de eldre kvinnene følte at de kunne gå, og som var i tråd med bildet som de ønsket å formidle om seg selv. Å sitte under pledd og varmelampe utenfor et serveringssted og drikke øl, passer ikke for eldre kvinner. Det er noe som hører unge folk til. Men det var ikke bare de eldre kvinnene som var opptatt av bildet de ville formidle av seg selv i sammenhenger hvor de røykte. Særlig ved serveringssteder knyttet til nabolaget hvor gjestene bodde, pekte flere gjester på at det ikke var like enkelt å sitte på utsiden og røyke og drikke alkohol. Hensynet til hva en ønsket å formidle om seg selv, gjorde at en jeg snakket med sjelden tok med seg drikken ut når han skulle røyke:

Jeg går ut for å ta en røyk og går hjem igjen. Det hender at jeg går til et annet sted. Men vanligvis drikker jeg ferdig ølen, jeg har betalt, er ferdig. Jeg setter ikke ølen fra meg og går og røyker. Jeg liker ikke å sitte ute og drikke øl, det går naboer forbi her, jeg bor like ved, og det er ikke stilig å sitte og drikke øl da.

Ikke alle vurderte å skifte stamsted til vinteren. Dette hadde å gjøre med funksjonen som serveringsstedet hadde for de ulike gjestene. Særlig eldre gjester som knyttet besøk på serveringssteder til handleturer, mente at det var uaktuelt å bytte stamsted. En eldre mann fortalte at han gikk på serveringsstedet i forbindelse med handleturer på et bydelssenter:

Jeg går hit fordi det er her jeg handler. Kona sender med meg en handleliste og jeg reiser hit med servicelinjen, du vet den der pensjonistbussen, som vi også kaller det. Etter at jeg har handla så pleier jeg å stikke innom her og ta meg en øl og en røyk. Det er ikke røyketelt her, og det er ikke så behagelig å stå ute, men jeg gidder ikke å fly byen rundt for å handle og å drikke øl, så prekært er det ikke, selv om ølen her er dyrere.

En annen gjest mente at mulighetene for å treffe kjenninger var viktigere enn at serveringsstedet kunne tilby varmelamper:

Foreløpig har jeg ikke gått på steder med varmelamper, jeg går primært ut for å treffe folk jeg kjenner. Jeg vet ikke om jeg kommer til å skifte stamsted, det viktigste er at jeg møter folk jeg kjenner.

Å røyke ute

Flere av gjestene mente at det kunne være sosialt å stå ute og røyke. Jeg fikk selv erfare det: Da jeg ringte en av informantene for å gjøre avtale om intervju, forsto jeg etter hvert at han satt utenfor bydelssenteret hvor jeg møtte han. Det var mye latter i bakgrunnen og han spøkte med at han «*skulle jage bort en av disse som ikke røyker for å hente en kopp kaffe*». Et annet intervju ble foretatt på fortauet utenfor et serveringssted. Intervjuet ble stadig avbrutt av folk som kom og spurte om fyr, kommenterte været og begynte å prate med informantene. En annen gjest kommenterte denne siden av loven:

Det er sosialt å stå ute, når en tenker på det med å møte nye folk så virker jo loven godt. I stedet for å sitte fast ved et bord og bare snakke med dem som sitter ved bordet, så kommer en i prat med nye folk.

Gjestene jeg snakket med fortalte at det ble mye prat om røykeloven når folk sto utenfor et serveringssted og røykte. Røykeloven som diskusjonstema var kontaktskapende.

Folk prater stort sett litt sammen, folk snakker mye om røykeloven, så det er det samme samtaleemnet når en står ute for å holde i glassene og røyke. Det prates ofte om røykeloven, de fleste er sinte.

Andre pekte på at folkesamlinger utenfor serveringsstedet kunne forstyrre naboer til serveringssteder.

Det er kanskje verre for folkene som bor i husene til kafeene/pubene. Vi står jo mer utafor enn innafor og det kan jo bli litt mer bråk utafor. Høye stemmer og prating og slike ting.

Etter at røykeloven ble innført har enkelte oppslag i media fokusert på at loven har ført til ordensforstyrrelser med ansamlinger av folk utenfor utesteder (eks. VG 14. november 2004). Jeg intervjuet gjester som pleide å gå på serveringssteder tidlig på formiddagen og tidlig ettermiddag. Dette er en tid på døgnet det er få ordensforstyrrelser av denne art.

Andre møtesteder

Ingen av gjestene jeg snakket med fortalte at de gikk oftere på besøk til hverandre etter røykeloven ble innført. Ved mange steder kjente ikke gjestene hverandre med navn, og det var derfor ikke aktuelt å invitere hverandre hjem. Deres kontakt var knyttet til møtene de hadde på serveringsstedene. Andre gjenger møttes hjemme hos hverandre: En gjeng jeg møtte på en sentrumsnær pub på våren, ønsket å bli intervjuet av meg på en kafé knyttet til et kjøpesenter nær bydelen de bodde i. Etter intervjuet hadde de planlagt å gjøre innkjøp til vennegjengens årlige lutefiskmiddag.

En mann fortalte at loven hadde hatt store konsekvenser for han og vennene på puben. Vennekretsen pleide å møtes både på sitt faste stamsted i bydelen der de bodde og hjemme hos hverandre for å se fotballkamper, eller for å spise middag sammen. Også andre fortalte at loven hadde hatt konsekvenser for hvor ofte han hadde kontakt med sine venner:

Før var det veldig fint å gå ut på fredagen sammen med kollegaer og ta en øl og en røyk. Det går ikke an lenger. Vi har helt sluttet med det og det skyldes røykeloven. Før så gikk vi også ut for å se fotballkamper sammen med kompiser, og det er det også helt slutt på.

Fredagspils med kollegaer og tippekamper var blitt mindre aktuelt etter at røykeloven trådte i kraft.

Hvor ble det av ikke-røykerne?

I diskusjonen om røykeloven ble lovens positive konsekvenser for ikke-røykere og særlig folk med luftveislidelser trukket fram. I en kommentar i Aftenposten Aften sto det blant annet:

Bare tenk på alle byens titusener av barn, unge og astmatikere som nå kan glede seg over røykfrie utesteder. Endelig kan man også i Oslo ta med barna på restaurant. Hovedstaden vil få en kosmopolitisk eim etter at røykerne kastes på dør neste uke. Røyking har selvfølgelig ikke noe med matsservering å gjøre, intet er mer ødeleggende for smaksopplevelsen enn tobakkslukkt. Og den logiske forbindelsen mellom røyking og drikking er vanskelig å få øye på for den som ikke har inhalert sterkere saker. (*Aftenposten* 28. mai 2004)

Noen av reportasjene i media om røykeloven handlet om ikke-røykende gjester som gledet seg over forbudet som skulle komme. De ville kunne gå ut for å spise uten å bli plaget av røyk. En meningsmåling utført av Infact fra VG i mai 2004 viste at en av fire ikke-røykere ville gå oftere ut etter at røykeforbudet ble innført (VG, mai 2004). En mann som ble intervjuet på en sushi-restaurant i Oslo fortalte at han kom til å gå mer ut etter at røykeloven ble innført. I likhet med flere som var positive til loven trakk mannen fram at røyk og mat ikke hørte sammen. *Hvis jeg sitter et sted og spiser eller tar en kaffe, og noen tenner en røyk, ødelegger det, synes jeg* (VG, mai 2004). I motsetning til gjestene jeg snakket med på brune serveringssteder, pekte altså tilhengere av loven på at røyk ikke hørte sammen med drikke eller mat.

Hva med serveringssteder hvor flertallet av gjestene røyker, og som ikke serverte kosmopolitiske matretter, men mer tradisjonell «norsk» mat? På et av stedene jeg oppsøkte i mai var gjestene opptatt av at loven kunne bringe med seg nye gjester. Den ene gjesten fortalte at søsteren en gang ble med han til stampuben, men hun likte seg ikke noe særlig. Det ble bare med denne ene gangen. Han mente at røykeloven kunne føre til at andre, ikke-stamgjester, ville vurdere stedene mer positivt. *Kanskje vil de som ikke går her se at puben er ikke så fæl som de ville ha det til.* Røykeloven kunne både føre med seg nye gjester på brune serveringsstede, og at den allmenne (til dels negative) oppfattelsen av slike steder kunne endres. I kapittel to skrev jeg om hvordan jeg opplevde flere av de brune serveringsstedene jeg besøkte i mai som noe lukket: Både gjestene og betjeningen hadde oversikt over hverandre, og jeg hadde ofte en følelse av å være «fremmed» som manglet kjennskap til de interne normene som gjaldt for samhandling mellom gjestene. Noen av gjestene var oppmerksomme på at deres stamsted ble opplevd som en lukket arena for mange av dem som ikke gikk der, og mente altså at røykeloven kunne føre til at serveringsstedet ble mer åpent for andre gjester.

Opplevde brune serveringssteder et tilsig av nye og ikke-røykende gjester som en følge av røykeloven? Da jeg snakket med gjester ved brune

serveringssteder i oktober, var mange av dem nettopp opptatt av fraværet av ikke-røykende gjester. En mann sa:

Jeg syns på en måte at loven er grei, men det ser ikke ut som den har ført til det den skulle føre til. Disse ikke-røykerne glimrer med sitt fravær, selv om det skulle bli så bra for dem. Den ene restauranten etter den andre har gått konkurs.

Flere av gjestene på de brune serveringsstedene opplevde ikke at røykeloven hadde ført til nye og ikke-røykende gjester. Gjестene var de samme: *Det er den samme gamle gjengen som går igjen på puben. Det er ingen nye folk som har interesse i å komme hit.*

Ut fra gjestenes fortellinger, har ikke røykeloven ført til flere ikke-røykende gjester på brune serveringssteder. Fraværet av nye og ikke-røykende gjester kan ha å gjøre med at brune serveringssteder oppleves som lukkede arenaer for omverdenen. Et røykeforbud fører ikke alene til at brune serveringsstedet åpner seg som stamsted for alle og enhver.

Oppsummering

Gjестene ved brune serveringssteder jeg snakket med i mai fortalte at de opplevde at utelivet har forandret seg som en følge av røykeloven. De mente det var færre gjester, og at mye av kosen som de forbandt med en tur på byen var blitt borte. I diskusjonen om konsekvensene av loven, mente flere av gjestene at loven ville ha flest negative følger for de eldre gjestene, og særlig eldre kvinner. Eldre som har levd et langt liv og som kanskje har fysiske plager, må i følge gjestene få lov til å kose seg med en røyk og kaffe. Samtidig var de eldre kvinnene jeg snakket med, minst kritisk til loven. De fortalte at loven ikke hadde ført til at de gikk mindre ut på serveringssteder enn tidligere. Når det gjaldt de andre gjestene, var det heller mer variabelt om de gikk mindre ut på grunn av røykeloven. Noen mente de gikk ut som før, andre mente at de gikk halvparten så mye ut etter at loven ble innført.

Tilsvarende var det flere av gjestene som mente at de ville skifte stamsted til vinteren. Utesteder med telt, varmelamper, pledd og uteservering ville bli mer aktuelt når det ble kaldere. Samtidig var det flere gjester som ikke ville skifte stamsted. Det hadde å gjøre med funksjonen som serveringsstedet hadde for de ulike gjestene. Særlig for eldre mennesker som besøkte et fast serveringssted i forbindelse med handleturer mente de at det ville være uaktuelt å skifte stamsted. Flere av gjestene fortalte at de syns det var ubehagelig å stå utenfor serveringsstedet å røyke. For de eldre kvinnene jeg

snakket med, var det uaktuelt å sitte ute under taklampe utenfor en tradisjonell pub. Slike steder passet ikke for dem og var i strid med bildet kvinnene ønsket å formidle av seg selv.

I følge gjestene har ikke røykeloven ført til at det har kommet nye gjester til brune serveringssteder. Det er «den samme gamle gjengen» som går der. Flere av gjestene så på det som en indikasjon på at loven ikke hadde virket slik den var ment. Ikke-røykerne glimret med sitt fravær, var et utsagn som ofte gikk igjen når gjestene snakket om konsekvensene av røykeloven.

5 Tilpasning til loven: Gjestene og røykingen

Når jeg får lyst på en røyk, så blir jeg helt skjelve, blir skikkelig sugen. Jeg går ut, men jeg har lyst til å røyke den inne. Jeg går rett utafør og røyker den fort. Jeg spør de andre om de kan passe på ølen når jeg skal røyke. Noen sitter og passer på ved bordet mens noen går ut og røyker. (kvinnelig gjest ved en sentrumsnær pub)

I dette kapitlet vil jeg diskutere hvordan røykeloven har påvirket gjestenes røykevaner. Røykte gjestene mindre som en følge av loven? Jeg har også vært opptatt av de mer praktiske sidene ved røyking. Hva gjorde gjester på brune serveringssteder når de skulle røyke? Gjestene jeg snakket med var særlig opptatt av hva de gjorde med drikken/ølen når de skulle utenfor for å røyke. Jeg har også vært interessert i om røykeforbudet ble overholdt, og hvordan gjestene stilte seg til at røykeforbudet ble brutt.

Røykeloven og gjestenes tobakksforbruk

I diskusjonen om røykeloven var flere opptatt av at den kunne bidra til at flere røykere ville redusere eller kutte ut røykingen. En undersøkelse foretatt av Opinion for organisasjonen Tobakksfritt viser at 40 000 nordmenn har sluttet å røyke etter at røykeloven ble innført (*Dagbladet* 1. september 2004). Undersøkelsen viser også at andelen av dem som er negative til loven var langt mindre i september 2004 enn før loven ble innført. Tilsvarende viser tall fra Statistisk sentralbyrå (SSB) at salget av tobakk gikk ned med 23 prosent fra oktober 2003 til oktober 2004. Forsker Karl Erik Lund ved Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) mener nedgangen i salget av tobakk kan ha å gjøre med røykeloven (*Dagbladet* 30. november 2004). I følge Lund er det mange som har redusert sitt tobakksforbruk, men ikke så mange som faktisk har sluttet å røyke.

I hvilken grad gjenspeiler tallene endringer i røykevaner hos gjestene ved de brune serveringsstedene? Et tema i intervjuene har vært om røykeloven har påvirket gjestenes tobakksforbruk. Med ett unntak var det ingen av gjestene jeg snakket med som hadde sluttet å røyke da jeg møtte dem i oktober. Unntaket var mannen jeg refererte til i det forrige kapitlet, som fortalte at han

hadde sluttet å røyke på grunn av helseproblemer. Han hadde også redusert sine besøk på brune serveringssteder fordi han «måtte gjøre et valg».

Selv om ingen hadde sluttet å røyke på grunn av røykeloven, svarte gjestene noe forskjellig på spørsmålet om de røykte mindre etter at røykeloven hadde trådd i kraft. Cirka halvparten av gjestene fortalte at de røykte mindre. En mann som tilhørte en gjeng jeg snakket med på en bydelspub fortalte at alle gjestene som gikk på puben røyker mindre nå enn før:

De som røyker her, de røyker klart mindre. Det er jo klart at før sa satt vi jo og dampa hele tiden, så nå blir det ikke så mye røyking når vi er her.

Flere av gjestene fortalte at røykeforbudet hadde ført til brudd med det de tidligere gjorde når de besøkte brune serveringssteder. For eksempel fortalte noen at de tidligere pleide å ta seg en røyk mens de ventet på maten de hadde bestilt. Etter røykeloven var ikke det lenger så aktuelt. Selve røykeforbudet som gjorde at de måtte ut for å røyke, førte til en reduksjon av forbruket. En mann sa:

Ja, jeg røyker mindre nå på grunn av loven. Det blir kanskje tre [sigaretter] om kvelden. Du går ut, tar noen drag, kakker røyken og så går inn igjen.

Flere av gjestene fortalte at de istedenfor å stå ute og røyke hele sigaretten/rullingsen, tok et par trekk/drag, før de gikk inn igjen. Særlig for de eldre kvinnene så det ut til at røykingen var noe de gjorde fort fra seg, og at de forsøkte å gjøre røykeavbrekket så kort som mulig. De måtte ofte gå langt unna serveringsstedet for å kunne røyke. De fortalte at det var ingen bord eller stoler på stedene de kunne røyke. En eldre kvinne jeg møtte på et serveringssted i andre etasje ved et kjøpesenter fortalte:

Jeg røyker mindre når jeg er ute. Før kunne jeg røyke en fem–seks røyk når vi satt sammen her. Nå blir det bare til at jeg tar meg en røyk. Jeg går og røyker utenfor gardinbutikken. Det er ved gata, men under et overbygg. Det er ikke noen plass å sitte der og ikke et sted å være, det er bare å røyke ferdig røyken og gå inn igjen. Der røyker jeg en røyk og går inn igjen. Det er ikke noe sted å stå.

Ved serveringssteder hvor flertallet av gjestene var middelaldrende (og menn), var det ikke så langt å gå for å ta seg en røyk. En av gjestene ved en pub som hadde stoler og bord utenfor sa:

Ja, jeg røyker kanskje litt mindre nå enn tidligere på grunn av loven. Men faen, jeg synes da at jeg står mer utenfor enn innenfor, likevel jeg da.

Andre gjester var mer usikre på om røykeforbruket var blitt endret som en følge av røykeloven. De trodde ikke at de røykte mindre, men fortalte at de ikke hørte å gå ut for å røyke når det var stygt vær. Noen merket at tobakken holdt lengre enn hva den tidligere hadde gjort. En kvinne fortalte:

Det er vel egentlig ingen forandring når det gjelder hvor mye jeg røyker. I dag røyka jeg åtte stykker på et par timer mens jeg gjorde husarbeid. Jeg tenkte ikke på det. Forresten, kanskje så har jeg tobakken litt lengre enn hva jeg hadde før. Pakken holder litt lengre.

Andre gjester fortalte at de røyker lik mye som før, og kanskje mer. Et par av de mannlige gjestene knyttet variasjoner i forbruket av røyk til ulike årstider. De fortalte at de røykte mest på sommeren:

Jeg røyker ca. tre pakker rullings i uka. Røyker like mye nå som tidligere. Om sommeren røyker jeg hele dagen når jeg er ute.

Hvorvidt gjestene svarte at de røykte mer eller mindre som en følge av røykeloven har å gjøre med hvordan de vurderte røykeloven. De som var svært negative til røykeloven, var opptatt av at de *i hvert fall* ikke røykte mindre på grunn av loven. For dem ble røyking en viktig måte å uttrykke motstand til loven på. En kvinne jeg intervjuet var svært opprørt over røykeloven. Hun fortalte:

Jeg røyker ikke mindre. Nå skal jeg i hvert fall ikke slutte, det er i hvert fall klart. Jo mer lover og dritt de kommer med, jo mer trasser vi. Nå er det faen ikke lenge før de nekter oss å puste.

Jeg har ikke tenkt å slutte. Jeg skulle egentlig ha slutta på grunn av helsa. Jeg har kutta ned på røyken på grunn av helsa.

Selv om kvinnen har redusert røykeforbruket på grunn av helseproblemer, ønsker hun ikke å slutte fordi det vil være en tilslutning til det hun ser på som myndighetenes inngripen i livet hennes. Flere av dem jeg snakket med svarte litt humoristisk at de røyker mer på grunn av loven, eller som en sa: *Vi røyker på trass*. De fleste av gjestene jeg snakket med overholdt røykeforbudet inne på serveringssteder (se under). De fleste som svarte at de røykte like mye, eller mer, gjorde det på andre steder, særlig når de kom ut i offentlig rom. To menn jeg intervjuet på forskjellige steder fortalte at de pleide å fyre seg en røyk når de gikk til eller fra offentlig kommunikasjonsmiddel:

Det blir kanskje litt til det at jeg røyker mer nå når jeg går hjemme ifra og bort til bussen. Da er det gjerne med røyken i hånda.

Ja, jeg røyker nok mer nå i friluft enn hva jeg gjorde før. Det er for eksempel det første jeg gjør når jeg går ut fra toget. Jeg bruker hver anledning til å fyre opp røyken. Det er akkurat som at jeg har et press på meg.

Kosen som var forbundet med røyk og drikke, har for noen blitt erstattet med et press om å røyke ved hver anledning som byr seg. Flere av gjestene fortalte at de ble følte seg stresset av det.

Gjestene ved brune serveringssteder som jeg snakket med høsten 2004 har ikke sluttet å røyke som en følge av røykeloven. Omtrent halvparten forteller at de røyker mindre når de er ute på serveringssteder. Ved flere steder gjorde gjestene fra seg røykingen fort ute, før de gikk inn igjen. Ved serveringssteder som kunne tilby sine gjester stoler, bord o.l., for ikke å snakke om uteservering, kunne gjestene være lengre tid ute for å røyke. Samtidig pekte flere av gjestene på at hvor mye de røykte når de var på serveringssteder, var svært avhengig av været. Jo kaldere og surere vær, jo mindre fristet var gjestene til å gå ut og røyke.

Gjestene som fortalte at de røykte like mye som før, eller kanskje mer, knyttet røykeforbruket sitt til hvordan de vurderte røykeloven. De var kritiske til det de så på som myndighetenes utidige innblanding i deres liv. For dem handlet røyking om å markere uenighet til røykeloven.

Røykeloven som motivasjon for å slutte

I kapittel tre så vi hvordan flere av gjestene jeg snakket med i mai fortalte om dårlig samvittighet fordi de røykte. Mange hadde helseproblemer etter mange år med røyk. En av gjestene mente at alle røykere er «*quitters*», *de går alltid rundt og vil slutte. Det er noe som er iboende i alle røykere*. Et av spørsmålene jeg stilte gjestene da jeg snakket med dem på høsten, var om det var mer aktuelt å slutte å røyke som en følge av røykeloven. Noen få av gjestene vurderte å slutte som en følge av loven. En mann som fortalte at han gikk mindre ut på utesteder som en følge av loven, vurderte å slutte: *Det kan jo hende at jeg går mer ut om jeg slutter å røyke*.

Selv om gjestene ønsket å slutte å røyke, fortalte de at det var vanskelig både på grunn av eget tobakksforbruk og fordi omgangskretsen røykte. En mann beskrev seg selv som «*verst i gjengen*» når det gjaldt røyking.

Jeg har tenkt på å slutte på grunn av loven, men jeg er en sinnssyk storrøyker. Har vurdert å slutte, men det er ikke lett når jeg røyker femti-seksti om dagen. Det har bare blitt mer og mer. Jeg mista jo dama mi for

ett år siden, så... Det er tåpelig å røyke så mye. Jeg syns ikke loven for seg selv er en pådriver for å slutte.

Flere av gjestene hadde erfaringer fra tidligere med å slutte å røyke. Særlig de som røykte mye mente at røykekutt førte til stress og ubehag for dem.

Jeg røyker som en dampveivals, det var en gang jeg forsøkte å slutte å røyke, men jeg ble ganske så sint på broren min. Jeg ble veldig irritabel av det. Ble sinna. Jeg vil helst slutte, men ikke på grunn av røykeloven. Det er ingen folk som skal bestemme over oss. Myndighetene vil vel snart bestemme hva vi skal spise. Jeg veit jo at det er skadelig og alt sammen, men jeg syns hyggen er så god. Jeg er veldig mye kjederøyker, det betyr ikke at jeg kjeder meg, men at jeg ikke legger merke til at jeg røyker.

Selv om noen gjester trakk fram den dårlige samvittigheten som de hadde i forhold til egen røyking, mente flere at det ikke var aktuelt å vurdere å slutte med tobakk. Særlig eldre gjester mente at det ville være uaktuelt å slutte å røyke på grunn av sin høye alder. En mann sa:

Nei, jeg har ikke vurdert å slutte å røyke på grunn av loven. Jeg er nok så gammel at jeg vil fortsette, den korte tiden jeg har igjen så vil jeg nok fortsette å røyke.

På samme måte som på våren, var gjestene opptatt av kosen som røyken representerte. De ville ikke slutte å røyke fordi de mente det var mye hygge forbundet med røyk.

Jeg røyker ikke mindre på grunn av loven. Jeg vil ikke slutte. Jeg syns det er kos, det eneste er prisen. Det er dyrt. Jeg syns loven er idiotisk. Det er jo Høybråten og Bondevik som har tatt den i ed.

Andre gjester fortalte at de hadde redusert røykeforbruket sitt etter råd fra legen. De understrekte at selv legen hadde gitt dem støtte på at de kunne røyke litt.

Jeg har ikke lyst til å slutte. For noen år siden hadde jeg hjerteinfarkt, da holdt jeg opp i ett år. Jeg går jevnlig på kontroll og sist jeg var der spurte legen meg om jeg vurderte å kutte ned på røyken. Jeg sa at jeg ikke hadde tenkt på det, og da han hørte hvor lite jeg røyka, så sa han at jeg ikke skulle mase mer med det. Når jeg røyka så lite så ville det bli mer stress for meg med å slutte å røyke. Jeg har heller ikke vurdert å slutte. Blir stressa av å tenke på å slutte.

Selv om alle gjestene var klar over de helsemessige konsekvensene knyttet til røyking, var det mange som fortalte at de ikke ønsket å gå rundt med dårlig samvittighet over egen røyking. I tillegg gjorde irritasjonen over røykeloven at de mer omtalte egen røyking som et symbol på trass og motstand, enn som en følge av nikotinavhengighet. Flere av de middelaldrende mennene jeg snakket med var opptatt av at loven irriterte dem så mye at det var langt mindre aktuelt for dem å vurdere å slutte å røyke enn tidligere.

Som alle andre røykere har jeg også tenkt på å slutte, men loven har på en måte virket motsatt. Loven er vært irriterende, det som har provosert meg mest er måten den er laget på. Høybråten er ganske ufyselig, jeg liker han ikke. Det lønner seg ikke å røyke, det veit vi jo, men denne loven er heller ikke god.

Jeg røyker ikke mindre nå på grunn av loven. Jeg røyker heller mer på grunn av loven. Jeg har ikke vurdert å slutte på grunn av loven. Det å slutte er et valg jeg må gjøre, og det kan ikke Stortinget ta for meg.

På sett og vis har loven gitt gjestene på brune serveringssteder nye grunner til å fortsette med å røyke. Gjennom røyking, og å ikke vurdere røykekutt, markerte de avstand til loven og myndighetens helsepolitikk. For mange av gjestene ved brune serveringssteder har røykeloven ført til at de stokket om på argumentene for at de ikke kuttet røyken. Mer enn avhengighet og kos, ble røykekutt uaktuelt fordi loven var så irriterende. Å fortsette røykingen ble en måte å ta avstand fra det som gjestene betraktet som en invaderende inngripen i deres sosiale liv.

Ut for å røyke

Forskjellig fra våren, merket jeg at gjestene gikk mer fram og tilbake i serveringslokalet på høsten. Ved de fleste stedene hvor jeg foretok intervjuene var det en jevn trafikk inn og ut av gjester som skulle røyke. Flere av gjestene pekte på at de synes det var stressende. En mann sa:

Når man går ut så blir det vanskelig å snakke med folk. Alt blir så veldig oppstykket og stakkato.

Enkelte ganger fikk jeg selv merke hvordan samtalen ble brutt fordi noen av dem jeg snakket med skulle ut for å røyke, eller andre henvendte seg til dem om de ville være med å ta en blås. Under intervjuene observerte jeg hvordan gjestene gjorde seg klar til å gå ut for å ta seg en røyk. Med å ta ut sigaretten

fra pakken, kakke den litt i bordet, plukke fram lighteren eller ta fram rullingsen og begynne å rulle signaliserte en til andre rundt bordet om at det var på tide å gå ut for å røyke. De fleste hengte seg med, mens noen ble igjen for å passe på drikken. En eldre mann jeg møtte fortalte om hvordan han gikk ut for å røyke:

Når jeg skal røyke så ser jeg ut på været. Da prøver jeg å bite tennene sammen. Så går jeg ut og tar en røyk. Når det regner så stikker jeg hodet ut og tar noen trekk av røyken. Jeg sitter her inne og ruller røyken. Det er nå enda ikke forbudt i hvert fall. Jeg pleier å la drikken stå når jeg går ut og røyker. Det har aldri vært noe problem å sette den igjen. Så går jeg ut og tar en røyk, da er det jo ikke særlig koselig med denne røykeloven. Det er jo slik for oss røykere at vi må ha noe mellom fingra.

Sett i lys av hvordan gjestene jeg snakket med vurderte røykeloven, kunne en ha tenkt seg at flere ville bryte loven og på den måten vise sin motstand mot loven. Da er det noe overraskende å registrere at så å si alle gjestene fortalte at de overholdt røykeforbudet. *Når jeg får lyst på røyk så går jeg ut og røyker. Da går jeg utenfor døra og røyker den opp*, var et gjengs svar på spørsmål om hva gjestene gjorde når de skulle røyke på serveringssteder. Kun en av gjestene fortalte at han overlatt har tent seg en røyk inne i serveringslokalet. Han fortalte:

Jeg har tent meg røyk helt overlatt flere ganger. Jeg gidder ikke å gå ut. Jeg tar en fem-seks trekk, kameratene mine sier at jeg må slukke røyken med en gang. Jeg har ikke blitt kastet ut på grunn av loven.

Den samme gjesten fortalte at han av og til pleide å røyke på toalettet. Mange av gjestene fortalte at de hadde tent seg en røyk, eller vært nær ved å tenne seg en røyk inne på serveringsstedet. Alle beskrev det som en handling som skjedde i vanvare. Et par av de eldste kvinnene jeg møtte på et serveringssted i annen etasje på et kjøpesenter, fortalte om en episode hvor en av kvinnene tente seg en røyk:

Ja husker du forrige uke da vi satt her og plutselig hadde jeg tent meg en røyk, men så sa du i fra. «Nåmen du røyker». «Herregud, å gud a meg», sa jeg og slukket den med en gang. Det hele gikk så fort, betjeningen sa ingenting for de så det ikke. Men det var bare det at jeg glemte det.

Ved noen intervjuer måtte jeg vente en god stund før gjestene jeg hadde gjort avtale med kom. Et foregikk på en pub med utgang mot gata. Gjestene gikk ofte ut av lokalet for å røyke. En av gjestene tente seg en røyk inne, noe som straks ble påpekt av de andre i lokalet; *hei du, se til å slukke den derre*

der. Mannen som hadde tent røyken mumlet litt unnskyldende, og gikk ut med røyken. Omtrent halvparten av gjestene jeg intervjuet fortalte at de hadde glemt røykeforbudet og «plutselig» var røyken i hånda. Det kunne skje når de satt i en god diskusjon.

I ren vanvare har jeg tent en røyk og fått en finger opp. Når en sitter og prater og diskuterer og plutselig er det fyr på den. De som da sier i fra er stort sett de som sitter ved bordet. De sier fra ikke som kritikk, men mer som et «Hei!!». Obs tenker jeg da og løper ut og røyker, eller så slukker jeg den med en gang.

Jeg har brutt røykeloven i vanvare, skulle tenne meg en røyk på et utested og så merket jeg at folk glodde og da jeg ikke fant askebeger så kom jeg på hva det var: «Ah, det er den nye loven». Det var litt komisk. Men jeg har altså ikke sett andre som har brutt loven. Alle går ut og røyker.

Jeg glemte meg en plass. Jeg tente meg en røyk ute, så fant jeg ut at jeg skulle ha noe inne, og da jeg gikk inn så glemte jeg at jeg hadde røyken i hånden. Jeg skvatt litt da jeg oppdaget det.

Ja jeg har fyret opp røyken i vanvare. Det var ikke meningen. Det var kameraten min som sa i fra. Han sa at du må nok gå på utsiden.

Det var en gang at jeg glemte meg. Jeg var helt alene her og helt automatisk så fyrte jeg meg en røyk. Da som servitøren bort til meg og pekte litt med fingeren på tull og sa «fy, fy». Da løp jeg ut og røyka der heller. Men jeg var jo aleine, så jeg plaga jo ingen.

Det var stort sett de andre ved bordet som sa i fra om at røyken var tent. Det var kun når gjestene satt alene og kom til å fyre seg en røyk at betjeningen grep inn. Det ser ut som at røykeforbudet ble håndhevet av gjestene selv. Når gjestene så å si oppdaget hva de var i ferd med å gjøre, slukket de røyken umiddelbart, eller gikk fort ut av lokalet og røykte ferdig utenfor. Ingen protesterte mot at de andre grep inn, og ingen fortsatte å røyke inne etter at andre hadde sagt i fra.

Mens omtrent halvparten av gjestene som jeg snakket med fortalte at de hadde røykt i vanvare, fortalte den andre halvparten at de aldri hadde røykt inne på et serveringssted etter at røykeloven ble innført. For dem betydde det å røyke inne at de brøt loven. En kvinne fortalte for eksempel lettet at hun *har gudskjelov greid å ikke glemme røykeforbudet. Jeg tør ikke å bryte loven. Betjeningen er streng. De kommer og snakker til dem som røyker.* En mann jeg intervjuet på telefonen fortalte at han ikke røyker inne på utesteder etter at røykeloven ble innført:

Nei, jeg røyker ikke inne på kafeer lenger. Vi følger jo de lover som gjelder. Når jeg vil ha en røyk så går jeg ut. Men jeg var nær ved å tenne meg en røyk inne en gang, men jeg gjorde det jo ikke. Det er bare noe en ikke gjør.

En gjest mente at det ikke gikk an «å glemme seg». Han fortalte om den ene gangen for nesten ti år siden da han glemte å slukke røyken ved dagligstuen på sykehjemmet han jobbet på. *Men det er jo bare å knipse den da. Jeg tror ikke folk kan glemme seg, jeg syns ikke de kan gjøre det.* De andre gjestene jeg snakket med hadde forståelse for at en kunne glemme seg. Flere hadde sett andre folk som har glemt seg, og de har tent røyk. *Men med en gang de oppdager det så ler de litt og slukker den.*

På den andre siden mente flertallet av gjestene at det var utillatelig å bevisst tenne seg en røyk inne på serveringsstedet. *Man følger jo lover og regler,* var det flere som pekte på som forklaring på hvorfor folk ikke røykte inne. En mann hadde sett gjester som røykte inne i protest: *Det har vært folk som har vært fulle og bråkete. De som har gjort det har blitt kasta ut.*

Det var en allmenn oppfatning av at det ikke tjente noen hensikt å røyke inne i protest, eller å nekte å slukke røyken. Gjestene mente at røyking ville bli slått hardt ned på av betjeningen. Noen fortalte at de hadde sett andre gjester blitt kastet ut fordi de tok seg en røyk.

Jeg var her i forrige uke og så noe. Dere kjenner han som står der og spiller spill, jeg trenger ikke å si navn. Men han sto der i forrige uke, han var ikke full, men så tente han seg en røyk. Og plutselig kom dørvakta og heiv han ned på gulvet og holdt arma hans på ryggen og kasta han ut. Disse dørvaktene er ikke gode. Ja, du veit, de er nå heller ikke rekruttert fra psykologisk institutt heller da disse dørvaktene.

Andre gjester mente at betjeningen burde vist mer i skjønn håndhevingen av loven. Særlig overfor eldre gjester og gjester som ikke hadde så lett for å komme seg ut for å røyke. En mann fortalte om en episode han hadde sett på serveringsstedet han pleide å gå på. Stedet lå i andre etasje på et bydels-senter, og gjestene måtte gå utenfor på en liten trapp for å røyke.

Jeg har sett en gang en mann som kom med en rullestol og satte seg ved bordet der borte. Mannen tente seg en røyk, og fikk med en gang beskjed om å ikke røyke den. Han stumpa den. Men det var jo ikke så lett for han, for du kommer deg ikke ut på trappa bak her med rullestol. Det er ganske hjerterått.

Gjestenes lojalitet overfor serveringsstedet

Da jeg intervjuet gjestene var jeg opptatt av røykingen, og rammene for deres røykeaktivitet når de var på serveringssteder. Jeg spurte blant annet om hvorfor de ikke kunne røyke inne. I følge røykeloven er det jo serveringsstedene, og ikke gjestene, som har ansvaret for at røykeloven overholdes. Jeg fikk inntrykk av at noen av gjestene mente at spørsmålet mitt var naivt. De forklarte meg tydelig hvorfor de ikke røykte inne.

Hele faenskapet med loven er jo at innehaveren har ansvaret. De har latt det gå på restauranten.

Om jeg røyker inne så får jo eieren bota og jeg bryter norsk lov. Det er noe psykologisk i dette. Eieren burde ikke bli straffa fordi jeg bryter norsk lov.

Jeg gidder ikke å la firmaet betale boten ved at jeg røyker inne. Så dum, sånn idiot er jeg ikke.

Flere av gjestene jeg snakket med var faste gjester («stamgjester») ved serveringsstedene jeg intervjuet dem. Flere fortalte at de kjente eieren av stedet, de var kompiser med eieren og at serveringsstedet hadde fungert som stamsted i mange år. Flertallet av gjestene, og kanskje særlig de jeg møtte utenfor sentrum, var svært lojale overfor betjeningen og eierne av serveringsstedet. Det var utenkelig å komme i konflikt med betjeningen på serveringsstedet, eller på andre måter skape problemer for stedet. For gjestene var det ikke riktig at eierne av serveringsstedet skulle ta ansvaret for at de røykte. Det forklarer til dels også hvorfor gjestene praktiserte en intern justis overfor hverandre. Gjestene passet på at røykeloven ble overholdt.

Gjestenes påpasselighet med at loven ble fulgt, kan også ses i lys av diskusjonen foran i kapittel tre. Gjestenes irritasjon over røykeloven var knyttet til myndighetene og enkeltpolitikere som innførte loven, og ikke til serveringsstedene som loven berørte. Mange gjester antok at loven ville føre til at flere brune serveringssteder ble lagt ned på grunn av nedgang i antall gjester, og sympatien lå derfor hos serveringsbransjen. Sympatien så ut til å være gjensidig. Ved noen av serveringsstedene jeg oppsøkte snakket jeg med betjeningen om røykeloven. En bartender på en pub smilte til meg og humret på nordnorsk:

Ja, folk her har tatt det utrolig fint, men det er et jævla stress for meg. Hver gang jeg skal ta meg en røyk så må jeg ut, og hver gang jeg tenner en røyk, så er det noen ved disken for å handle.

Bartenderen var ofte ute og røykte, og han ble stadig avbrutt i røykinga for å servere gjester. Også gjestene pekte på loven var en kilde til stress for betjeningen. Mange av betjeningen røykte selv, og noen mente at det ikke lenger var så enkelt for betjeningen å gå ut for å røyke og samtidig passe kassa. En av gjestene utbrøt: *Stakkars den jævelen som tar seg jobb på restaurant og skal telle kasse om kvelden.* Andre så litt humoristisk på betjeningens stress over loven. En mann ved et bord på en bydelspub sa:

På sett og vis så forstår vi jo røykeloven, den er jo til for å beskytte den ansatte. Røyken kan jo plage mye. Men sånn som det er nå så blir jo de ansatte så nervøse for alle kontrollene at dem begynner å røyke. De står og speider ut fra vinduet for å se om det kommer kontroller.

Røyking og drikke

Røyking har blitt en aktivitet som krever mer planlegging og tilrettelegging enn tidligere. Gjestene må ut for å røyke. På serveringssteder som serverte øl, var gjestene opptatt av hva de gjorde med ølen når de skulle ta seg en røyk. Under et par intervju ble jeg bedt om «å holde et øye med glassene», mens dem jeg intervjuet var ute og røykte. For flere av gjestene jeg snakket med ved serveringssteder utenfor sentrum var dette et mindre problem. De fortalte at gjestene stort sett kjente til hverandre og *passer på hverandre. Det er ikke noe problem å la ølen stå.*

Andre lot aldri ølen stå igjen ubevoktet når de var ute og røykte. Det innebar at de enten måtte drikke ølen ferdig før de gikk ut for å røyke, eller de måtte få andre som satt rundt bordet til å holde et øye med glassene. En gjest mente at det var ganske stressende å gå alene på serveringssteder å ta seg en øl, fordi en ikke like enkelt kunne la ølen stå ubevoktet inne.

Noen av gjestene gikk på serveringssteder med uteservering. Her kunne de ta med seg ølen når de skulle ut for å røyke. En mann fortalte at han tar med seg ølen og «sitter og koser meg ute». Andre fortalte at de alltid drakk opp ølen inne, før de gikk ut for å røyke. Etter å røykingen dro de hjem igjen, eller på et annet sted. Det var ikke aktuelt for dem å gå inn på serveringsstedet og kjøpe seg ny øl.

Flertallet av gjestene som jeg møtte på steder som serverte øl ved serveringssteder som lå i sentrum eller sentrumsnære, mente at det var problematisk å sette igjen ølen inne mens de selv var ute og røykte. En kvinne fortalte:

Når vi skal røyke her, så går vi ut og tar en røyk og går inn igjen. Men hvem skal passe ølen? Å drikke ølen først og så gå og røyke er faen ikke morsomt. Det pleier å bli igjen én og passe ølen. Han eller hun må passe på, jeg har sett folk putta noe i ølen når jeg selv jobbet på pub. Han kom seg fort ut skal jeg si deg. Det er det som er faren med det å gå ut og røyke. Folk drikker opp.

Flere fortalte om episoder hvor de hadde sett at andre gjester hadde «puttet dritt» i ølen til gjester som var ute og røykte. Noen mente at særlig unge jenter var utsatt. En av gjestene hadde opplevd dette:

Du veit aldri om det kan puttes noe i glasset ditt. Det har man jo lest om. Jeg har forresten opplevd det. Jeg og ei dame ble dopa begge to. Vi skjønnte at det var noe galt dagen etter. Det gikk bra fordi jeg merket at det var noe, og så sa jeg til dama at nå får vi begge to ta en taxi hjem. Det gikk rundt i huet og vi blei så slappe i tunga. Vi sov i nesten ett døgn etterpå. Det er lenge siden, en sju-åtte år siden. Med en sånn erfaring så blir en mer på vakt. Ok, de kunne ha dopet meg ned, tatt pengeboka mi og alle papirene og gjort forøk på ran. Vi er litte granne på vakt for ukjente mennesker. Ikke sånn hysterisk, men litt på vakt. Du går ikke fra ølglasset ditt. Vi passer det heller for hverandre, får hverandre til å passe på det, så går vi ut etter tur.

I tillegg til at det var en fare for at det ble puttet ting i ølen til gjestene mens de var ute og røykte, hadde også mange av gjestene erfaringer med at ølen ble ryddet vekk av betjeningen. Når de kom inn igjen i serveringslokalene etter å ha tatt seg en røyk var ølen borte. En mann mente det hadde ført til at stemningen er blitt mer amper etter at røykeloven trådte i kraft:

Folk er mer sure nå enn før. Når noen er ute så tar de stolene til hverandre inne, og det hender at ølet og drinkene blir tatt bort før du rekker å komme deg inn igjen.

Ved noen av de mer sentrumsnære serveringsstedene fortalte gjestene at de pleide å legge brikken på glasset som de satte fra seg inne mens de var ute og røykte. Å legge brikken på glasset var blitt mer vanlig etter at røykeloven trådte i kraft.

Inntil nå har jeg latt drikken stå på bordet. Det hender at jeg setter en brikke over glasset mitt, da skjønner de som jobber der og andre at jeg ikke er ferdig med ølen. Det å sette brikker over er ganske vanlig. Det har jo skjedd at ølen er blitt rydda bort, det er derfor en setter brikker over.

Noen få av gjestene fortalte om endringer i hva de drakk av alkohol og hvordan de drakk. En av gjestene jeg snakket med fortalte at han etter røykeloven hadde begynt å *drikke mer drinker i stedet for øl fordi de var kjappere å tømme og en behøver ikke å sette den igjen*. En annen fortalte at han kjente til noen som hadde *begynt å baelme øl etter at røykeloven trådte i kraft, for at de ikke ville sette igjen ølen*.

Oppsummering

I dette kapitlet har jeg fokusert på gjestenes røyking. Ingen av gjestene jeg har intervjuet hadde sluttet å røyke som en følge av røykeloven. Halvparten mente at de røykte mindre når de var på serveringssteder etter at loven var blitt innført. Den andre halvparten mente at de røykte like mye, eller kanskje mer som en følge av loven. De var svært kritiske til loven, og ville ikke knytte eventuell reduksjon i tobakksforbruket til røykeloven. Noen få av gjestene vurderte å redusere tobakksforbruket eller å slutte som en følge av loven. Et par av gjestene jeg snakket med mente at røykekutt ville gjøre at de gikk mer ut på serveringssteder. For andre var det uaktuelt å slutte. Særlig eldre gjester hadde ikke lyst til å slutte fordi de mente at de var for gamle. De ønsket heller ikke å gi avkall på kosen de forbandt med røyk. Både gjester som vurderte å slutte, og gjester som ikke vurderte det, fortalte at røykeloven ikke motiverte til røykekutt. I tillegg til kosen og til dels nikotinavhengighet, hadde røykeloven gitt dem nye grunner til å fortsette å røyke. For gjestene var røyking en måte å vise motstand til det de vurderte som myndighetenes inngripende helsetiltak.

Til tross for motstanden mot røykeloven, gikk et stort flertall av gjestene utenfor serveringsstedet når de skulle røyke. Lojaliteten til serveringsstedet gjorde at de ikke røykte inne. Gjestene hadde forståelse for at røykeloven ble brutt ved en forglemmelse. I høy grad var det gjestene selv som passet på at røykeloven ble overholdt. Når gjester glemte seg, og så å si «plutselig satt med en røyk i hånda» gikk de fort ut av lokalet, eller de slukket røyken med en gang. Gjestene mente det var utillatelig å bevisst røyke inne som en protest mot loven.

Under intervjuene har jeg fokusert på røyking som en praktisk aktivitet. For et flertall av gjestene har røykeloven ikke bare ført til at de må ut for å røyke, men også at de må organisere drikken på andre måter enn før. Et tilbakevendende problem for mange av gjestene jeg snakket med var hva de gjorde med ølen når de skulle ut for å røyke. Gjestene håndterte dette på ulike vis: Noen tok med seg ølen ut, andre drakk den opp før de gikk ut,

noen la en brikke på glasset som signaliserte at ølen hadde en eier og ikke skulle ryddes bort, noen ba andre ved bordet om passe på ølen. På enkelte serveringssteder hvor gjestene kjente hverandre var det uproblematisk å la ølen stå alene på bordet når de skulle ut for å røyke.

6 Vurdering av røykeloven og enkelte politikere

I dette kapitlet vil jeg diskutere hvordan gjester ved brune serveringssteder vurderte røykeloven etter at den hadde virket noen måneder. Mente gjestene at loven var kommet for å bli? Som vi så i forrige kapittel overholdt det store flertallet av gjestene loven. Det var lite aktuelt å røyke inne i lokalet som en protest mot loven. I intervjuene har jeg fokusert på om gjestene vurderte andre måter å markere motstand mot loven. I samtalene med gjestene ble det ofte snakk om politikere som innførte loven. En kan se holdninger til røykeloven som uttrykk for mer generelle holdninger til politikere og helsepolitiske tiltak.

Det er jo nå det begynner...

Selv om flertallet av gjestene fortalte at de overholdt røykeforbudet, så var det usikkerhet om gjestene generelt ville tilpasse seg loven når vinteren kom. Hvordan ville det være å gå ut for å røyke når det ble mørkt, kaldt og kanskje en sur vind utenfor døra? En mann jeg snakket med mente at han vurderte å bryte loven når det ble kaldere:

Tja, det kan jo hende at jeg vil røyke her inne når jeg sitter aleine og det er 10-12 minusgrader ute. Han [servitøren] kommer vel bort til meg og sier «fy» da også.

Også andre mente at protestene mot loven ville øke når det ble kaldere. De mente, antageligvis med rette, at jeg burde ha intervjuet dem på vinteren og ikke på høsten.

Det blir spennende å se hvordan dette kommer til å bli til vinteren. Jeg er ganske så sikker på at det vil bli enda færre folk som kommer til å gå hit da. Du må nok ta deg en tur til vinteren.

Flere av gjestene ønsket at jeg skulle ta kontakt med dem våren 2005. *En veit jo ingenting om loven og hvordan den virker før etter vinteren*, var det flere som sa. Noen mente også at det ikke var tilfeldig at røykeloven ble innført tidlig på sommeren. På sommeren er det hyggelig å sitte ute med en øl og en røyk. En mann sa:

Det er ikke tilfeldig at loven trådte i kraft 1. juni. Protestene hadde blitt enda større om de hadde innført den nå eller på vinteren. Det der var en helt bevisst strategi for at protestene ikke skulle bli så store. Så egentlig så skulle du ha gjort denne undersøkelsen i januar/februar.

Dessverre er det utenfor tidsrammene til prosjektet å intervju gjestene på våren 2005. Det hadde vært interessant å følge opp informantene og sett om det har skjedd endringer i både tilpasning og vurdering av røykeloven.

Muligheter for å protestere

Historikeren Eric Hobsbawms peker på at undertryktes motstand i maktrelasjoner handler mer om å holde ut – «working the system to their minimum disadvantage» (Hobsbawm 1973:7) – enn aktivt å motsette seg makten. På sett og vis kan røykeres tilpasning til røykeloven ses på som en tilsvarende motstand. Gjestenes tilpasning handler mer om å holde ut, enn å motsette seg røykeloven. De færreste gjestene jeg snakket med uttrykte motstand mot røykeloven ved å røyke inne på et serveringssted. Tilsvarende ble kollektive aksjonsformer, hvor røykerne sammen motsatte seg loven, vurdert som lite aktuelt av røykerne selv (se også Bloor and McIntosh 1990). Selv om flere fortalte at de hadde hørt om røykeklubber og lignende, hadde ingen av gjestene jeg snakket med konkrete planer om å starte en slik klubb eller på andre vis teste ut loven og dens gråsoner. En mann jeg intervjuet sammen med andre fortalte at gjengen hadde vurdert hva som ville skje om hele gjengen røykte inne:

Vi går ut og røyker, men det har jo hendt at vi har lurt på hva som ville ha skjedd om vi alle satte oss ned og røykte samtidig her. Kanskje vi skulle ha ringt ned til bydelsoverlegen og rapportert veldig ofte at nå røyker det noen her. De har jo ikke kapasitet til å fly hit hver gang vi ringer om det, om vi ringer ofte.

Selv om noen fleipet med tanken, ville det for det store flertallet av gjestene være utenkelig å sette i gang slike kollektive aksjoner. Konsekvensene for selve serveringsstedet var åpenbar, og sanksjonene ville igjen slå tilbake på gjestene.

Hvordan kan en forklare gjestenes tilpasning til loven? En mann jeg snakket med sa: *Folk er jo pokka nødt til å tilpasse seg. Jeg er ikke noen aksjonist, jeg er ikke typen til det.* I likhet med han, mente de aller fleste at loven var kommet for å bli. Flere pekte på at røykere er en gruppe som over

lang tid har vært mål for tiltak som tar sikte på å begrense røykingen. Noen mente at det forklarte hvor fort loven har blitt akseptert:

Jeg har nok ikke skiftet syn på loven nå etter at den har trådd i kraft, men jeg er overrasket over hvor fort loven har blitt akseptert, hvordan folk har akseptert loven. Rart at det ikke egentlig har blitt mer protester. Det er kanskje vanskelig å mobilisere for en sak som er helsefarlig, koster penger. Det sosiale slår liksom ikke gjennom. Folk har ikke protestert så mye, røykerne er en gruppe som hele tiden har blitt møtt med innskrenkninger, blitt vant til å bli jaktet på. Først så var det dette med røyking på innenlandsflygninger, så var det offentlige kontorer, jobben og etter hvert kafeer og slike ting.

Flere mente at røykeloven var en skritt i myndighetenes arbeid mot å totalforby tobakk. Noen av de ikke-røykende gjestene mente at røyking var på vei ut. Om noen år vil røyking være helt utdødd. Det kan ses i lys av David Fords diskusjon om visjonen om et røykfritt samfunn (the «last smoker thesis»). I følge Ford bygger denne visjonen på en krigsmetafor.

It asserts that smoking is on the decline and that it is a realistic possibility that, with the right government policies, smoking behaviour will be virtually eradicated in the foreseeable future. (Ford 2001:226)

Ut fra studier av røykeforbruk i Storbritannia mener Ford at tesen om et samfunn uten røykere mangler innsikt i sosial ulikhet og hvordan røykeaktivitet er fordelt mellom ulike sosiale lag. Sett i lys av det som gjestene i denne rapporten forteller, er det grunn til å spørre seg hvor realistisk det er å tenke seg et røykfritt samfunn i Norge. På et av serveringsstedene var gjestene opptatt av totalforbud av røyk:

Leste du den artikkelen i Aftenposten fra Canada, fra Quebec? Det er en stat i Canada hvor det ikke er lov å røyke i det hele tatt. Du må ut av staten for å kunne røyke. Det gikk en stund og flere restauranter ble lagt ned. Men så tok det seg opp igjen, og flere folk begynte å gå ut. Så det kan jo gå seg til etter hvert da.

Under intervjuene snakket gjestene om totalforbud ut fra serveringsstedenes interesser, og mindre fra røykernes ståsted. Det kan ses i lys av offentlighetens fokusering på de brune serveringsstedene og diskusjonen om hvorvidt «de brune» ville overleve røykeloven.

Andre aksjonsformer?

Noen gjester var usikre om loven var kommet for å bli. Flere fortalte at de hadde lest avisartikler om stor misnøye i Irland, som var det første landet i Europa som innførte røykeforbud på serveringssteder⁵. Andre hadde hørt at loven er en prøveordning, og at det er rom for endringer. Én mente at protestene ville bli så store når vinteren var kommet at det ville tvinge gjennom endringer.

Hvordan kunne eventuelle endringer i røykeloven skje? Ingen av gjestene trodde at loven ville «gli ut» og at en ville se gjennom fingrene på at gjestene tok seg en røyk inne. Endringer i røykeforbudet måtte først og fremst endres gjennom lovendring. Et par av gjestene mente at loven ville føre til en folkekamp som ville få politiske konsekvenser:

Han der Rosengren eller hva faen han het, han der svenske som kalte Norge for den siste kommuniststat, ja det tror jeg på og det tror jeg faen meg han hadde helt rett i. Jeg trur ikke han der Bondevik eller han der Stoltenberg har mer på tinget å gjøre. Vi må få andre folk inn.

Vi ser fram til neste Stortingsvalg. Da skal vi uttrykke vår mening. Det vil garantert ikke bli så mange hjemmesittere. Jeg trur vi vil få et folkeopprør mot myndighetene. Jeg tror ikke loven har kommet for å bli. På grunn av dette som har skjedd, så vil vi få en ny regjering, og den nye regjeringen vil fjerne denne idiotloven. Det er jo han Carl Ivar som må til. Politikerne har driti på draget, og gjort forakten stor. Predikanter fra Vestlandet skal ikke komme og ødelegge for andre folk. Vi nordmenn er ganske lovlydige. Dette vil vi ikke ha.

Røykeloven og politikere

Kanskje mer enn på våren fortalte gjestene at de følte seg maktesløse og ufrie som en følge av røykeloven. *Det er for jævlig at vi må gå ut for å ta en røyk. Vi har ingen rettigheter i det hele tatt*, sa en kvinne jeg intervjuet. Andre fortalte at de følte seg som kriminelle når de tok seg en røyk. Gjennom å vise til en ferietur til utlandet, fortalte en mann hvordan røyking hadde blitt noe annet enn tidligere:

Men det var litt rart, vi var på ferie nedi Europa i sommer. Det var liksom eksotisk å røyke i Danmark. Jeg fikk følelsen av at jeg gjorde noe ulovlig, at jeg gjorde noe jeg ikke hadde lov til. Jeg syntes at jeg

⁵ 10. januar 2005 ble det innført røykeforbud ved lukkede offentlige steder i Italia. Dette er steder som også inkluderer barer og restauranter. BBC har utarbeidet en oversikt over ulike lands politiske tiltak mot røyking (<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/3758707.stm>).

liksom lurte noen, sånn føltes det. Til og med askebegrene på bordene ble eksotisk.

Hvordan påvirket følelsen av maktesløshet synet på politikere? Den kritiske holdningen til enkeltpolitikere hadde ikke forandret seg da jeg snakket med gjestene på høsten. Fortsatt mente gjestene at loven var «idiotisk» og «dum». Gjестene var svært kritiske til politikere som hadde markert seg i forbindelse med loven. Røykeloven ble sett på som en politikk som står langt fra livene til folk flest. Det var en politikk som ble oppfattet som umyndiggjørende. *Jeg er voksen og vil selv bestemme hva jeg skal daue av*, var ofte fremme i diskusjonen om loven. Mange gjester så på røykeloven som et uttrykk for umyndiggjøring. En mann jeg intervjuet i telefonen var svært oppbrakt:

Dette er et politikervedtak som ikke ligner noe. Det er bare Kr.f. som kan finne på noe sånt. Og ho der Gro Harlem Brundtland har vel hatt en finger med i spillet ho også. De fleste banner nok på røykeloven, Bondevik og hele regjeringa.

En av gjestene var opptatt av særtrekk ved politikere. Han så på røykeloven som uttrykk for politikeres ønske å bygge bauta over seg selv:

Det er noe med politikere og det at de vil ha statuer over seg selv. Politikere vil bli husket for ting. Uansett hva som skjer med Høybråten så vil han alltid bli husket for røykeloven. Røykeloven er blitt hans statue. Det er ganske sykt, men slik er politikere. Nå har jo røykeloven blitt snakka om før også den. Jeg tror det var hun arbeiderpartiet, med det røde håret, Marit Nybakk som begynte med dette. Røykeloven er kommet for å bli. Det er sjelden et politisk vedtak er blitt snudd på. Det eneste dem har snudd på er matmomsen, uten at vi har merket så mye til det.

Gjester ved brune serveringssteder snakket om røykeloven på måter som utfordret den symbolske makten som knyttes til politikere og myndighetene. Politikere, og særlig daværende helseminister ble gjort narr av og latterliggjort av de fleste gjestene jeg snakket med. Gjестene omtalte dem på måter som fratok politikere moralsk autoritet, ære og anstendighet.

I stedet for å tjene folket, mente gjestene at politikere gjennom sine beslutninger sto mot folket. *De liker ikke at vi koser oss. De vil at vi skal sitte hjemme hver for oss og ikke ha det hyggelig*, sa en eldre kvinne jeg snakket med. De andre kvinnene ved bordet nikket bifallende. For gjестene forsøkte politiske myndighet stadig å gripe inn i enkeltmenneskers disposjoner og hverdag. I oktober 2004 lanserte Sosial- og helsedirektoratet alkoholkampanjen *Alvorlig Talt* som hadde til formål å redusere

skadevirkningene av alkohol. Kampanjen førte til en debatt om hvorvidt avgifter og redusert tilgjengelighet er effektive virkemidler for å begrense alkoholkostnader. Flere av gjestene jeg intervjuet høsten 2004 refererte til denne debatten og koblet kampanjen med røykeloven. En gjest sa:

Ja, nå har han begynt å trøble med brennevinet nå, han der Høybråten. De lovte at de ikke skulle røre noe annet etter røykeloven. Men hva skjer? Jo det går noen uker, så begynner de og skal ta noe annet. Det er en feighet hos alle politikere. De bør heller ta bort momsene på matvarene slik at maten har blitt billigere. De burde ha blitt tatt for løgnene sine disse politikerne. Røykeloven er en farse/ ide som de kaster i øynene på folk.

Sosial- og helsedirektoratets lysbildepresentasjon av alkoholkampanjen viser at direktoratet til en viss grad var klar over mange folks negative oppfatninger til statlige helsetiltak. Et av de innledende bildene er en karikatur med tittelen «Mullah-direktoratet slår til igjen» (<http://www.shdir.no/assets/13667/alkoholkampanjelansering2110.pps>). Karikaturen står ikke tilbake for «han derre Bin-Laden Høybråten», som en av gjestene omtalte daværende helseminister.

Sannsynligvis er det mange måter en kan forstå direktoratets forsøk på å ironisere egen virksomhet. Her vil jeg heller konsentrere meg om gjestenes svært nedlatende utlegninger om politikere og helsemyndigheter. Hvordan kan slike utlegninger forstås? Å betegne politikere som feige, løgnaktige og selvopptatte er i seg selv udramatisk. Det kan til og med ha et komisk skjær over seg. Innebærer det at vi ikke skal ta synspunktene på alvor? Jeg mener det er en viktig kritikk. Symbolikken som politikere omtales med inngår i et felles meningsunivers som både politikere og deres velgere (som her: gjester ved brune serveringssteder) deler (Pettersen 2004). Å bli kalt feiging, løgner og selvopptatt er en alvorlig anklage som de færreste ønsker å ha hengende over seg, og særlig ikke politikere hvis legitimitet er avhengig av en viss troverdighet i befolkningen.

Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett hvordan gjestene vurderte røykeloven, mulighetene til å protestere mot loven og enkeltpolitikere som gjestene knyttet til loven.

Selv om gjestene jeg snakket med var negative til loven, var det få som protesterte mot loven. For flertallet var det uaktuelt å vurdere kollektive aksjonsformer, slik som røykeklubber og lignende. I stedet for å protestere, ble det heller viktig å finne måter å leve med røykeforbudet på. Noen av

gjestene mente at røykeforbudet ville føre til en lovendring. De mente at protestene ville føre til regjeringsskifte til neste valg.

Gjestene jeg snakket med mente at det var for tidlig å vurdere hvordan røykeforbudet ville bli for dem. Jeg foretok intervjuene høsten 2004, noe de fleste synes var altfor tidlig. De synes jeg burde gjøre oppfølgende intervjuer på våren, etter at vinteren har sluppet taket.

Gjestene ved brune serveringssteder vurderte loven som en utidig innblanding i deres liv og hvordan de velger å leve livene sine på. Loven ble et uttrykk for politikeres feighet, løgnaktighet og for deres egeninteresser. Jeg har forsøkt å forstå utlegningene som symbolsk motstand, som utfordrer legitimiteten til politikere og helsemyndigheter.

7 Avslutning

Du skal speke ditt kjød for å unngå død. Du skal hedre din triste lege, dine strenge forskere og din kristelige helseminister og du skal leve 2,7 år lengre på jorden (Fugelli 2003:147).

I denne rapporten har jeg undersøkt konsekvenser røykeloven har hatt for gjester ved brune serveringssteder. Dette er en gruppe som ofte ble trukket fram i debatten om røykeloven. Mange ventet at loven ville få negative konsekvenser for gjestene. Siktemålet med denne rapporten har vært å vise hvordan gjester ved brune serveringssteder har forholdt seg til røykeloven, og konsekvenser røykeloven har hatt for dem.

Rapporten er bygd opp som en før og etter studie. Mai 2004 oppsøkte jeg ulike brune serveringssteder lokalisert i Oslo. Der tok jeg kontakt med et utvalg gjester og spurte om de ville bli kontaktet høsten 2004 for å snakke om røykeloven. Denne innledende runden i mai ga innsikt i hvordan den kommende røykeloven ble forstått og vurdert av gjestene jeg snakket med. Det ga også innblikk i hvor sterkt røyk og kos hørte sammen. Intervjuene ble foretatt i perioden september, oktober og november. Tema for intervjuene var tilpasning til røykeloven og ulike konsekvenser som røykeloven har hatt for dem.

Denne rapporten er ikke historien om hvordan alle gjester ved alle brune serveringssteder vurderer og tilpasser seg røykeloven. Jeg har drøftet noen enkeltmenneskers erfaringer for å forstå konsekvenser og meninger om loven. Deres erfaringer kan bidra til mer generell innsikt i de ulike konsekvensene loven har hatt for gjester ved brune serveringssteder.

Et av temaene for intervjuene har vært om røykeloven har grepet inn i det sosiale livet til gjestene ved brune serveringssteder. Gikk gjestene mindre ut enn tidligere, gjorde de andre vurderinger når de skulle på byen, hadde de skiftet stamsted og hvordan opplevde gjestene utelivet etter at røykeloven trådte i kraft? Til det siste: Gjestene opplevde at utelivet hadde forandret seg som en følge av røykeloven. I følge dem var det færre gjester ved stedene og mange kjente til noen som gikk mindre ut etter at loven ble innført. De eldre kvinnene jeg snakket med på kafeteriaer fortalte at de gikk like mye ut som tidligere, det til tross for at flere av gjestene mente at det nettopp var eldre kvinner som ville bli hardest rammet av loven. Når det

gjelder de andre gjestene fortalte omtrent halvparten at de gikk ut som tidligere, mens den andre halvparten gikk sjeldnere ut.

Noen gjester hadde skiftet stamsted, eller vurderte å skifte stamsted til vinteren. For eldre gjester som besøkte serveringssteder i forbindelse med handleturer var det lite aktuelt å skifte stamsted. Selv om mange pekte på det sosiale med å stå ute og røyke, var det flere som syns det var ubehagelig. Gjestene var opptatt av at røykeloven ikke hadde ført til det de hadde forstått som en intensjon, nemlig at forbudet mot å røyke ville øke innslaget av ikke-røykende gjester. Mange mente at det var den «samme gamle gjengen» som besøkte serveringsstedet.

Ingen av gjestene jeg snakket med hadde sluttet å røyke som en følge av loven. Noen fortalte at de røykte mindre når de var på serveringssteder. Andre fortalte at de røykte som før, eller kanskje mer. Et fåtall av gjestene vurderte å slutte å røyke som en følge av loven. Noen mente at loven hadde gitt dem gode grunner til å fortsette med å røyke. Røyking ble en måte å markere motstand mot loven.

Måten røykeloven er organisert på, serveringsstedenes ansvar for at loven overholdes, har på mange måter begrenset gjestenes muligheter til å protestere mot loven. Mange gjester følte seg umyndiggjort, og mente at det ikke var så mye de kunne gjøre mot røykeforbudet. Lojaliteten til serveringsstedet gjorde at det store flertallet av gjester gikk ut for å røyke. Kun en av gjestene fortalte at han røykte inne i lokalet med overlegg. De andre gjestene hadde forståelse for at loven kunne bli brutt med overlegg, men mente at det var utillatelig å bevisst røyke inne i lokalet som en protest mot loven. Flere pekte på at det var umulig å la ølen stå igjen ubevoktet når de skulle ut for å røyke. Mange av gjestene hadde sett at andre hadde puttet noe i ølglass som det ikke ble «holdt et øye med».

Gjestene jeg snakket med var opptatt av at funnene i denne undersøkelsen ville være begrenset fordi jeg intervjuet dem for tidlig. De mente at de først kunne si noe sikkert om konsekvenser og tilpasninger til røykeloven på våren 2005. Da ville den første vinteren med røykeloven være et tilbakelagt stadium og de kunne fortelle om erfaringer med å stå ute i mørke, kulde og snø for å røyke. Jeg deler gjestenes vurdering. På samme tid mener jeg at funnene i rapporten sier noe om gjestenes tilpasninger til loven og konsekvenser loven har hatt for dem. Det kan hende at gjestene ville ha svart annerledes om jeg hadde intervjuet dem våren 2005, men jeg syns likevel at det de fortalte på høsten gir viktig innsikt i hvordan gjestene vurderte og tilpasset seg loven.

Røykeloven hadde for mange ført til en følelse av maktesløshet. Gjestene var svært irriterte over loven, og irritasjonen ble rettet mot enkelt-politikere som de knyttet til loven. Disse ble omtalt på måter som fratok dem ære og anstendighet. Jeg har valgt å se utlegningene som motstand mot røykeloven.

Fellesnevneren ved gjestene jeg snakket med, var at de pekte på kosen som et besøk på et brunt serveringssted representerte. Ut over kosen og hyggen, framsto gjestene som svært forskjellig. I sin iver etter å markere sin motstand mot røykeloven, har det til tider blitt tegnet et stakkarslig bilde av gjester ved brune serveringssteder. Måten gjestene jeg snakket med omtalte røykeloven, ulike tilpasninger og konsekvenser loven hadde for dem, viser en stor sans for humor og et bredt spekter i måter å forholde seg til loven på. Gjestene var ikke opptatt av at de røykte for å dempe påkjenninger og stress. Røyking ved brune serveringssteder ble først og fremst omtalt som «kos» og «sosialt», og loven grep først og fremst inn i deres muligheter til å kose seg. Loven invaderer kosen.

Rapporten viser at gjestene er irriterte og sinte over loven. På samme tid er de servile i sin måte å forholde seg til loven på. Det ligger en motsetning mellom gjestenes lovlydighet og sinne. Selvdisiplineringen står som en kontrast til sinnet som gjestene uttrykker. Vi har sett hvordan denne motsetningen kommer til uttrykk, men hvordan kan vi forklare det som skjer? Gjestenes manglende vilje til å bryte loven handler om deres solidaritet med de som eier serveringsstedene. Det kan tenkes at solidariteten har ført til en disiplinering av gjestene.

Det er et språk mellom myndighetenes helsetiltak og hvordan folk forholder seg til disse. Myndighetenes helsetiltak kan ses på som meningslevereandør til gjestenes hverdagspraksis. Det siste intervjuet var med fire menn ved et bydelssenter. Tre av dem var svært oppgitt over loven. Den ene sa:

Dette er effektivisering i sin ytterste konsekvens. Myndighetene skal ha opp produktiviteten i A/S Norge. Kravet til å være produktiv har økt, og de vil ta fra folk alt av goder for å få opp produksjonen.

Gjestene ved brune serveringssteder forholder seg aktivt til disse helsetiltakene. De har meninger om helsepolitikken og svarer mot den. Gjestene fornemmer en sosial struktur i samfunnet de befinner seg i. Denne strukturen gir meninger til deres egne handlinger og praksiser. Deres sinne mot røykeloven er et slikt svar.

Summary

From June 1st 2004, Norway introduced a nationwide ban on smoking in restaurants and pubs. The public debate about the ban exposed a concern about the consequences for the regular costumers in so-called «brown» pubs and cafeterias. The Norwegian expression «brown pubs and cafes» refers to cafes and pubs that are long established, local meeting places, their interiors frequently being different shades of brown. Some argued that the ban would lead to social isolation and depression among regular guests at such pubs and cafes. In this study, a selection of costumers at these pubs and cafes were interviewed in May 2004 and again during the autumn 2004. The study shows how customers handled the smoke ban.

Both in May and in the autumn, the smoke ban provoked resentment among the guests. They considered the ban to be an intervention in their privacy. The costumers experienced considerable changes in the pubs and cafes after the smoke ban was introduced. According to them, there were fewer visitors, and their own social life outside the home had become less enjoyable. In the autumn, half of the guests reported that they visited their regular cafes and pubs less often, and a few guests stayed away altogether. Some of the guests considered giving up their regular pubs and cafes in favour of establishments that facilitated outdoor smoking (for example by providing heaters, tent-like shelters, blankets etc. as well as chairs and tables outdoors).

None of the guests had given up smoking as a consequence of the smoke ban. Only a small minority considered quitting. To the contrary, the ban had given the majority new reasons to carry on smoking. Smoking became the costumer's way of opposing the government's health campaigns.

In spite of the irritation over the smoke ban, the guests were loyal to the ban. To some extent, they might violate the ban by accident. On the other hand, they all found it unacceptable to protest against the ban by smoking indoors. Pubs and restaurant owners are responsible for upholding the ban. The guests said that they went outdoors to smoke, because they did not want to cause the owners any trouble.

Litteraturliste

Aftenposten 04.10.2003: «Blått lys for brune kafeer».

Aftenposten 25.05.2005: «Endelig røykeforbud».

Bloor, Michael og James McIntosh (1990): «Surveillance and concealment: a comparison of techniques of client resistance in therapeutic communities and health visiting.» I Sarah Cunningham-Burley og Neil McKeganey (red.): *Readings in medical sociology*. London: Tavistock.

Bostock, Lisa (2002): «'God she's gonna report me'. The ethics of child protection in poverty research». I *Children and society*, 16, 273–283.

Bugge Annechen og Runar Døving (2000) *Det norsk måltidsmønsteret. Ideal og praksis*. Rapport 2-2002, Oslo: Statens institutt for forbruksforskning; 2-2002

Dagbladet 01.09.04: «40 000 har stumpet røyken».

Dagbladet 30.11.04: «Tobakksalget gikk ned – igjen».

Dagsavisen 29.03.2004: «Røykeloven vil gi psykiske lidelser».

Ford, David (2001): «Realism and research, philosophy and poverty politics. The example of smoking». In López, Jose and Garry Potter (eds.): *After postmodernism. An introduction to critical realism*. London: Athlone.

Fugelli, Per (2003): *0-visjonen. Essays om helse og frihet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Fugelli, Per og Jan Helge Solbakken (2003): «Sunnhetspolitiet umyndiggjør folk». Kronikk i *Aftenposten*, 3. mai 2003.

Hobsbawm, Eric J. (1973): «Peasants and Politics». I *Journal of Peasant studies*, 1, 3–22.

Hydén, Margareta (2000): «Forskningsintervjun som relationell praktik». I Haavind, Hanne (red.) *Kjønn og fortolkende metode. Metodiske muligheter i kvalitativ forskning*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Klassekampen 04.03.2004: «De som ikke kan slutte. Den nye røykeloven er en klasselov».

Kvale, Steinar (1997): *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad notam Gyldendal.

Marsh, Alan and Stephen McKay (1994): *Poor smokers*. London: Policy studies institute.

Nord, Erik (2004): *Kruttrøyk & fredspipe. Epistler fra røykekrigens innside*. Oslo: Griegbok.

Mathiesen, Thomas (1965): *The defence of the weak. A sociological study of Norwegian correctional institution*. London: Tavistock.

Pettersen, Karen-Sofie (2001): «Hva er motstand?». I Mona Sandbæk (red.): *Fra mottaker til aktør. Brukernes plass i praktisk sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Pettersen, Karen-Sofie (2004): *Tatere og Misjonen: Mangfold, makt og motstand*. Doktoravhandling, Institutt for sosiologi og statsvitenskap, Norges teknisk-naturvitenskapelige Universitet, Trondheim. Oslo: NOVA Rapport 2/05.

Scott, James (1985): *Weapons of the weak. Everyday forms of peasant resistance*. New Haven: Yale University Press.

Skilbrei, May-Len (2003): «*Dette er jo bare en husmorjobb*». *Ufaglærte kvinner i arbeidslivet*. Doktoravhandling, Institutt for sosiologi, Universitetet i Oslo. (NOVA Rapport 17/03, Oslo: NOVA).

Solberg, Anne (1996): «Erfaring fra feltarbeid». I Harriet Holther og Ragnvald Kalleberg (red.): *Kvalitative metoder i samfunnsforskningen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Verdens Gang 08.05.2004: «Flere ikke-røykere vil gå ut».

Verdens Gang 08.05.2004: «Paradis uten røyk».

Verdens Gang 14.11.04: «Røykeloven gir politiet i Tromsø hodebry».